N. Mihăescu

Cum e corect?

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI
BIBLIOTECA ȘCOLARULUI
BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Scanned with OKEN Scanner

Biblioteca
Şcolarului

Editura
Ion Creangă

Scanned with OKEN Scanner

N. Mihăescu
Doctor în filologie

Cum e corect?

Îndreptar de limbă românească

Editura Ion Creangă • București 1973

Scanned with OKEN Scanner

BOGĂȚIA ȘI FRUMUSEȚEA LIMBII ROMÂNEȘTI

Interesul viu, tot mai accentuat, pe care îl manifestă față de problemele limbii nu numai oamenii de specialitate, dar, în general, masele largi ale publicului, se explică din mai multe puncte de vedere.

Faptul că limba este un bun al întregii comunități naționale, că ea constituie mijlocul principal de comunicare și de înțelegere între persoanele care o vorbesc face ca acestea să-i acorde o atenție de prim ordin, nefiindu-le indiferent ce fenomene prezintă ea. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît limba fiind o realitate vie, complexă, evoluează continuu în strînsă legătură cu însăși dezvoltarea societății ale cărei acțiuni, aspirații și realizări le reflectă.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă ar fi să ne referim, din acest punct de vedere, numai la ultima perioadă de treizeci de ani și încă am avea dovada elocventă a evoluției pe care au înregistrat-o mijloacele lingvistice românești.

Progresul politic, economic, social și cultural — întru totul remarcabil — al poporului nostru, în acest răstimp, a determinat concomitent îmbogățirea vocabularului cu termeni tehnici, științifici și din domeniul noțiunilor abstracte, construcția însăși a frazei devenind mai bogată și mai elastică.

A sporit considerabil, în felul acesta, capacitatea de exprimare a limbii noastre, s-au înmulțit posibilitățile ei de a comunica idei dintre cele mai subtile, cu precizie, precum și sentimentele cele mai nuanțate.

De subliniat că, în procesul acesta de îmbogățire, totodată de diversificare a vocabularului și de suplețe a frazei, contribuții esențiale aduce fiecare categorie profesională, răspunzînd necesității de a folosi numirile cele mai adecvate pentru obiectele și noțiunile noi intrate în cîmpul activității sale, potrivit ritmului de perfecționare continuă a acesteia.

Cum între feluritele categorii profesionale care formează întreaga obște națională, există pe planul general al economiei și al culturii, o legătură orga-

Scanned with OKEN Scanner

nică, este de la sine înțeles că ele nu-și pot limita cunoașterea aspectelor lingvistice la propriul lor domeniu de activitate.

Ceea ce trebuie cu deosebire subliniat este faptul că, deși receptivă față de împrumuturile lexicale, limba română nu a adoptat și nu a păstrat decît acele achiziții care s-au armonizat atît cu fondul ei principal de cuvinte, cît și cu propria-i structură gramaticală. În această capacitate de asimilare a ceea ce poate să-i sporească virtualitățile de expresie, neafectîndu-i-se caracteristicile originare și originale, recunoaștem una din virtuțile principale ale limbii noastre, virtute care îi dă posibilitatea să-și păstreze un echilibru interior, să se dezvolte neîntrerupt, să-și perfecționeze mijloacele de expresie.

Sesizînd această caracteristică de seamă în evoluția calitativă a limbii române, N. Iorga sublinia, încă în 1906, următoarele: „...astăzi în limba românească se poate exprima cugetarea cea mai fină, se poate exprima simțirea cea mai gingașă, se poate exprima cea mai mare înălțime a cugetării". [1]

Ideea aceasta este reluată și subliniată cu treizeci și patru de ani mai tîrziu: „[limba română] s-a dovedit în stare, cu adăugirile cele firești, să îmbrace orice idei, cît de înalte, și orice sentimente cît de

[1] N. Iorga: Lupta pentru limba românească, 1906, p. 126.

fine, fiind sub foarte multe raporturi și mai ales sub acela al varietății și cel al unei armonii de o esență cu desăvîrșire subtilă, mai presus de limbile asupra cărora s-a exercitat înrîurirea atîtor oameni de geniu, ale popoarelor celor mari din centrul și din apusul Europei". [1]

De la formularea acestei opinii au trecut mai bine de trei decenii, perioadă pe care, dacă o raportăm la etapele anterioare ale evoluției limbii noastre, nu înseamnă, ca durată, prea mult, și cu toate acestea, ce remarcabile progrese a înregistrat vorbirea românească, într-un răstimp relativ scurt !

Și cînd spunem vorbirea românească, *avem, deopotrivă, în vedere atît rostirea cea de obște cît și limba literară propriu-zisă, date fiind legătura organică dintre ele cît și raportul lor de reciprocitate a influenței.*

Este un adevăr de necontestat că astăzi se vorbește și se scrie incomparabil mai corect și mai îngrijit decît altădată, că preocuparea pentru o exprimare nu numai conformă cu regulile gramaticale ale limbii, dar și adecvată cît mai nuanțat stilistic conținutului de idei și sentimente, constituie un fenomen de masă.

---

[1] *Id.* *Staturi pe întuneric*, 1940, vol. II, p. 187.

Scanned with OKEN Scanner

Ce factori au favorizat, în ultima vreme, această evoluție calitativă a limbii noastre ?

În primul rînd, trebuie subliniat — așa cum deja am amintit mai înainte — rolul decisiv pe care l-au jucat și continuă a-l avea progresele înregistrate de poporul nostru în toate domeniile de activitate, ca urmare a mutațiilor importante survenite în viața lui politică, economică, socială și culturală.

Indestructibil legată de societate, limba a primit influența pozitivă a tuturor acestor realizări, pe care le-a oglindit și exteriorizat în tiparele ei caracteristice, devenite mai bogate în conținut și mai variate în formă.

O importantă contribuție în acest proces de perfecționare a mijloacelor de expresie — atît sub raportul vocabularului, cît și sub acela al normelor gramaticale — a revenit științei lingvistice, care, ca și celelalte discipline, a înregistrat ea însăși, un remarcabil progres, cu înrîuriri dintre cele mai pozitive asupra scrierii și vorbirii românești.

Așa cum rezultă și dintr-o documentată recapitulare [1] a lucrărilor și cercetărilor lingvistice întreprinse după anul 1944, s-au creat condițiile prielnice pen-

[1] *D. Macrea : Studii de lingvistică română*, 1970, cap. „Realizări ale lingvisticii românești în perioada 1944—1969".

Scanned with OKEN Scanner

tru orientarea limbii naționale în sensul propriilor ei atribute structurale. „În perioada 1944—1969, lingviștii români au realizat, la nivelul științei contemporane, în cadrul Academiei, cele mai multe din năzuințele lingviștilor din trecut, pe care aceștia, datorită împrejurărilor de atunci și mai ales lipsei de sprijin din partea statului, nu le-au putut îndeplini". [1]

În adevăr, cercetările științifice întreprinse în această perioadă privind: stabilirea normelor ortografice ale limbii române pe baza principiului fonetic îmbinat cu cel morfologic *și apariția lor într-un* îndreptar, *laolaltă cu un* index *de cuvinte, publicarea în mai multe ediții a* Gramaticii limbii române *(2 vol.), care poate fi considerată, prin abordarea mai sistematică a problemelor, drept cea dintîi lucrare de acest fel la noi, elaborarea a numeroase* studii de specialitate *menite să contribuie la elucidarea unora dintre cele mai importante chestiuni* din domeniul morfologiei *și* sintaxei, *precum și tipărirea mai multor opere lexicografice* — Dicționarul limbii române literare contemporane *în patru volume,* Dicționarul limbii române moderne, Dicționarul enciclopedic român *în patru volume,* Lexiconul tehnic român *în 19 volume, spre a nu le aminti*

[1] *Idem:* Op. cit., p. 232.

Scanned with OKEN Scanner

decît pe acestea — constituie tot atîtea elemente ale unei cu drept cuvînt fructuoase activități.

Au fost astfel create bazele teoretice și, odată cu ele, instrumentele auxiliare de informare și lucru destinate să asigure înseși condițiile favorabile pentru ceeea ce se numește, cu o formulă consacrată, cultivarea limbii, acțiune la care participă toți factorii de cultură: școala, presa, editurile, radio-ul, televiziunea, teatrul, fie prin creațiile literare și artistice pe care le difuzează, fie prin propagarea ideii că limba este un bun comun de cel mai mare preț, impunînd obligația patriotică de a o păstra și folosi în formele ei cele mai alese, mai nobile, așa cum a creat-o poporul și cum au șlefuit-o oamenii de litere cu geniul lor artistic.

Căci, ceea ce i-a asigurat de-a lungul veacurilor și-i conferă limbii noastre naționale rezistență, armonie și frumusețe, sînt altoiurile creației culte pe trunchiul viguros a ceea ce Titu Maiorescu numea „elementul uzului adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și scriu", considerînd că acest element este „de cea mai mare însemnătate pe care nu ne este iertat să-l ignorăm". [1]

Și se poate afirma, cu deplină îndreptățire, că el, acest element primordial al vorbirii poporului, nu a

[1] *Titu Maiorescu: Critice*, vol. II.

fost ignorat nici în trecutul mai îndepărtat, nici în vremea noastră de făuritorii literaturii naționale.

Taina acestei simbioze lingvistice — izvor fecund al tezaurului de creații artistice românești — a făcut o dată obiectul unei declarații a lui Mihail Sadoveanu, care a spus, referindu-se la originalitatea limbii poetice folosite în opera sa: „Mi-a plăcut să caut frumusețile limbii și puterea vie a imaginilor. Le-am găsit în multe cărți ale trecutului și în creația anonimă a folclorului spre care m-am aplecat totdeauna cu interes și prețuire. Scriitorul are mereu de învățat de la înaintași și de la dascălul nostru de limbă, al tuturor, poporul, creatorul și purtătorul limbii, cum potrivit se spune în limbajul filologilor. Într-un fel și scriitorul este filolog. Materialul limbii în care omul de specialitate vede etimologii, forme gramaticale, particularități sintactice și stiluri diverse, reprezintă pentru scriitori mijlocul fundamental de comunicare a ideilor sale... Bogăția limbii, variantele stilului poetic nu apar la întîmplare. E nevoie de o aplecare necontenită și pasionată asupra tezaurului limbii. Din acest tezaur scriitorul trebuie să știe să aleagă «cuvîntul ce exprimă adevărul». Înainte de a putea alege trebuie să aibă din ce alege. Munca artistului e însoțită permanent de un studiu al mijloacelor expresive. Cu cît spiritul critic va fi

mai treaz în alegerea vorbelor, cu atît disonanţele vor fi mai puţine şi limba mai potrivită..." [1]

Mihail Sadoveanu se referea, în mod special, la arta literară a scriitorului, dar observaţiile sale judicioase îşi menţin valabilitatea şi dacă avem în vedere limbajul oricărui vorbitor. În adevăr, pentru a stăpîni o exprimare corectă şi frumoasă, cu un vocabular variat şi sugestiv, ordonînd cuvintele într-un stil armonios, plăcut, „e nevoie — *cum spunea prozatorul nóstru* — de o aplecare necontenită şi pasionată asupra tezaurului limbii".

Unde se află acest inestimabil tezaur? În limba spornică *şi* viguroasă *a poporului — cum o numea Alexandru Odobescu — în creaţiile poetice ale folclorului, în textele alese ale scriitorilor noştri, clasici şi contemporani, al căror limbaj — el însuşi — vine din izvoarele graiului celui nepieritor al neamului nostru.*

AUTORUL

---

[1] Din interviul acordat de marele prozator revistei *Tînărul scriitor*, 1956, nr. 10.

Scanned with OKEN Scanner

I. ASPECTE LEXICALE

UN SUFIX PRODUCTIV : — ITATE

Un fenomen firesc în dezvoltarea limbii este — după cum se știe — acela al îmbogățirii vocabularului, pornindu-se întotdeauna de la necesitatea de a desemna nu numai noțiuni noi, ci și unele nuanțări ale ideilor și sentimentelor. În acest scop, extrem de folosit este *procedeul sufixării* — adică acela al atașării unor particule la anumite elemente lexicale deja existente în limbă. O astfel de particulă care se dovedește a fi și deosebit de productivă — dacă nu pierdem din vedere numărul mare de cuvinte noi, obținute cu concursul ei — este, de pildă — *itate*.

Adăugat anumitor adjective, sufixul acesta (*-itate*) are meritul că poate da naștere unor substantive — adică exprimării unor noțiuni de care vorbirea noastră are adesea nevoie pentru a evita comunicarea perifrastică. Bunăoară, simțind uneori nevoia de a

Scanned with OKEN Scanner

formula mai direct o anume idee, vom vorbi nu despre caracterul receptiv al criticului de artă, ci despre receptivitatea criticului de artă, vom spune sugestivitatea imaginii poetice și nu caracterul sugestiv al imaginii poetice. Firește, în astfel de cazuri, ambele modalități sînt perfect corecte : una poate fi însă preferată celeilalte în funcție — cum spuneam — de un anumit considerent stilistic.

Sînt însă destule situații în care comunicarea ideii impune folosirea exprimării directe care este și mai concretă — adică aceea nominală (prin substantive) și nu perifrastic, prin intermediul adjectivului. De aci, apariția, în limba noastră, a unui foarte mare număr de cuvinte formate cu amintitul sufix.

Pentru a ilustra cît de productiv este el, vom cita numai cîteva dintre exemplele întîlnite doar într-un singur număr al unei reviste literare : „Cultura e un fenomen care își trage *pozitivitatea* din condițiile economice" ; „...rugăciunea dacului (din poezia lui Eminescu : *Rugăciunea unui dac,* n.n.) este strigătul celui care a putut măsura *incomensurabilitatea* răului și egoismului..." ; „...material comparativ din cadrul *domesticității* apicole" ; „Interpretată într-un sens sau într-altul, *inadaptabilitatea* romantică a lui Eminescu a constituit un punct central al multora dintre comentariile poetului" ; „Dar înălțimea și în-

Scanned with OKEN Scanner

tinderea primei serii de referințe ca și *terestritatea* și nemijlocirea seriei a doua duc la asocieri...“

Referindu-ne la exemplele citate, se impune constatarea că, dacă trecem cu vederea impresia provocată de forma alungită — ușor rebarbativă — a corpului sonor pe care-l au unele substantive, creațiile lexicale de acest tip corespund necesității de a exprima mai direct și mai pregnant o anume idee. Am zice chiar că o formulare — cum este *a măsura incomensurabilitatea* — alcătuită din cuvinte care exprimă noțiuni aparent contradictorii — declanșează un efect stilistic cu totul particular.

Fenomenul lingvistic respectiv poate fi ilustrat și prin alte numeroase exemple mai recente.

De pildă, la poșta redacției a unei publicații săptămînale, au putut fi întîlnite următoarele formații lexicale de tipul celor aci în discuție : „...n-am găsit talent, dar, în schimb, multă *pretenționozitate*...“ ; „V-aș propune să încercați și alte partituri, poate cu un plus de *confesivitate*“ și „Talent clar care mă îndrituiește să renunț la orice *concesivitate*“.

Dar astfel de formații „nominale“ iau naștere nu numai sub impulsul unor considerente de felul celor semnalate mai înainte. Deseori, apariția lor este impusă de inexorabila cerință a comunicării însăși. Pornind, de pildă, de la sensul peiorativ pe care îl are uneori adjectivul *pedestru* (acela de „fără va-

loare") G. Călinescu a simțit nevoia să substantivizeze cuvîntul, pentru a exprima ideea corespunzătoare astfel : „Cred că s-a înțeles că este în ăduit artistului de orice fel, spre a fugi de *pedestritate*, să meargă către esențe, cufundîndu-se în ocean ori explorînd cerul cu racheta..." (*Contemporanul*, nr. 41, 1964). Cu ce expresie echivalentă ar fi putut criticul să înlocuiască termenul *pedestritate* din pasajul citat ? Oricare ar fi fost — în contextul dat— elementul de vocabular pe care să-l determine adjectivul *pedestru*, formularea și-ar fi pierdut din precizie, din incisivitate.

Același ni se pare a fi cazul *translucidității* dintr-un alt text al criticului G. Călinescu, a cărui preferință, de altfel, pentru asemenea formații lexicale poate fi atestată cu nenumărate exemple : „În nr. 9 și 10 al Convorbirilor literare din decembrie 1872 apărea «Sărmanul Dionis» al lui Eminescu, — novelă aceasta, dar înrudită cu «Făt Frumos din lacrimă» prin fantasticul hoffmanian și prin *translucidita*tea stilului..." (ibidem, nr. 10, 1964).

Alteori, un termen cum este *solemnitate* e chemat să exprime deodată cele două accepții pe care le cuprinde : 1. *seriozitate, gravitate (măreție)* și 2. „*act solemn săvîrșit cu pompă*". În studiul consacrat vieții și operei lui Octavian Goga (*Poezii*, Editura pentru literatură, 1964) I. D. Bălan, pentru a ilustra funcția

estetică a unor întruchipări religioase, se oprește și asupra poeziei „Dimineața" care se remarcă printr-o amplă cadență prozodică („Deschideți larg poarta, cărunților brazi...") și în care — după cum notează criticul — „răsăritul are *solemnitatea* marilor praznice bisericești".

Este evident că ambivalența semantică a termenului n-ar putea fi suplinită, în pasajul amintit, de vreo altă expresie în care ar intra un substantiv + adjectivul *solemn*.

La fel, un cuvînt cum este *prozaicitate*, nou creat, își lărgește sfera semantică față de *prozaic*. În timp ce adjectivul înseamnă numai „lipsit de calități artistice, de valoare stilistică" și — prin extinderea sensului — *banal*, *comun*, substantivul poate comunica și accepția nuanțată peiorativ, ca în acest citat: „Vibrațiile extraordinare din «Pe lîngă plopii fără soț» rezultă din fraze de o *prozaicitate* deconcertantă..." *(G. Călinescu: Eminescu, poet național*, în „Revista de istorie și teorie literară", nr. 2, 1964, p. 232), dar și înțelesul „ceea ce aparține prozei", adică „modului de exprimare în forma obișnuită a vorbirii", ca în exemplul: „O translație grea de *prozaicitate*, deși în versuri, este aceea apărută în 1955" *(Vladimir Streinu: Prefață la ediția „Tragedia lui Hamlet"*, Editura pentru literatură, 1965).

Scanned with OKEN Scanner

Dar dacă, în condiții de felul celor la care ne-am referit, noile elemente de vocabular își pot justifica apariția, nenumărate sînt și acele „creații" lexicale menite să demonstreze că folosirea procedeului aici în discuție nu este întotdeauna indicată. Avem, mai ales în vedere fie acele cazuri în care *cuvîntul derivat nu are la bază un adjectiv existent în limba noastră*, fie *acele situații în care nu se simte nevoia unui nou element lexical*, de vreme ce altul mai vechi poate exprima ideea respectivă mult mai bine.

Iată un exemplu din prima categorie : „Conștientizarea și de la un timp, *perpendicitatea* transcendentului la real de o parte și vocația realului la transcendent". Acest nou termen *perpendicitate* nu este nici împrumutat din altă limbă și nu se poate explica nici prin procedeul derivării fiindcă un adjectiv *perpendic* nu există în românește.

Urmează acum un citat din a doua categorie de cazuri nerecomandabile : „Chiar și atunci cînd el poartă semnele unei certe *profesionalități*..." Mai potrivit într-un astfel de context, este un termen consacrat, care exprimă perfect ideea respectivă și care s-a obținut, tot dintr-un adjectiv, dar cu un alt sufix *(-ism)* și anume *profesionalism*.

În schimb, alte ori, cînd nu e cazul, se recurge la cuvinte formate cu sufixul *-ism* și nu — cum ar trebui — la cele obținute cu *-itate*. Un exemplu : „Sen-

Scanned with OKEN Scanner

sibilitatea ei (a pictoriței, n.n.) evită cu voință tonul de afectare și *prețiozismul* inocenței".

În acest context, indicată este prezența cuvîntului deja existent în limba noastră : *prețiozitate*, care exprimă noțiunea respectivă și care ne scutește să recurgem la formații lexicale cu totul hibride.

Apariția acestui *prețiozism*, care — el însuși — sună a prețiozitate — să aibă semnificația unei reacții față de folosirea forțată a procedeului prin care se obțin cuvinte noi cu ajutorul sufixului *-itate* ?

SENSURI FIGURATE

1. Pot, oare cuvintele exprima și unele sensuri figurate ? Fără îndoială că da. A le contesta „dreptul" de a-și lărgi sfera semantică înseamnă a ignora una din căile cele mai importante care duc la îmbogățirea limbii cu noi și variate posibilități de exprimare nuanțată a ideilor.

Un cuvînt cum este, de pildă, *stereotipie* poate, la un moment dat, să aibă, în afară de accepțiile lui fundamentale, și o alta figurată ?

Cineva punîndu-și această întrebare a răspuns, într-o expunere negativ. A amintit, mai întîi, cele

Scanned with OKEN Scanner

două sensuri „proprii“ ale cuvîntului — așa cum ele sînt consemnate în dicționarele limbii noastre — adică : 1. „Instalația de reproducere și de multiplicare a unei forme tipografice prin turnare într-un metal sau prin mulare în cauciuc sau în alt material plastic“ și 2. „Simptom al unor boli psihice constînd în repetarea automată de către bolnav a acelorași cuvinte sau mișcări“.

Prin asociere de idei, s-a ajuns ca *stereotipia* să capete și un sens figurat, termenul fiind folosit, mai ales, în legătură cu o anumită caracteristică a stilului constînd din repetarea unor procedee. (Se poate vorbi, deci, de o *stereotipie* [1] a stilului.)

Că din sensurile fundamentale ale cuvintelor se dezvoltă noi accepții cu valoare figurată — stau mărturie miile de exemple.

Cuvîntul *rezonanță*, de pildă, a exprimat întîi „proprietatea unor corpuri, a unor încăperi de a întări și prelungi sunetele“. Cu timpul, el a dobîndit și o accepție figurată, avînd o prestigioasă carieră în limba noastră literară.

---

[1] În studiul *Alecsandri și valorile prozei românești*, autoarea, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, scrie : „Dar chinurile pasiunii și expresia lor sufereau totuși de convenția romantică și personajele se supuneau unei oarecare *stereotipii* impuse de această recuzită a unui stil și a unor modele neasimilate încă“ (*Contemporanul*, nr. 30, 1971).

Scanned with OKEN Scanner

Cu o astfel de accepție ne-a întîmpinat cuvîntul *rezonanță*, într-un vibrant text al scriitorului Geo Bogza : „Moisei este numele unui vechi sat din Maramureș, care în vremea noastră a dobîndit o *rezonanță* tragică, acea rezonanță a locurilor unde se petrece vreuna din fărădelegile războiului, menite să umple de revoltă conștiința contemporanilor și să-și poarte ecoul de-a lungul multor generații“ (*Contemporanul*, nr. 2, 1967, p. I).

De aci, de pe platforma sensului figurat al cuvintelor își ia zborul limbajul rafinat menit să confere stilului forța expresivă. Cînd, de pildă, Mihail Sadoveanu evocă imaginea în mișcare a unui personaj din *Frații Jderi* zicînd că jupîneasa Anca „izbucni dintr-odată în lacrimi“, iscusitul prozator substituie unui verb uzual *(a plînge)* o formulă figurată *(„izbucni în lacrimi“)*. I s-a imprimat astfel, limbajului o notă dinamică și sugestivă.

Nu se poate contesta, prin urmare, o realitate evidentă — dezvoltarea semantică a limbii.

2. Cum e firesc, vocabularul limbii noastre se îmbogățește continuu. Cu deosebire crește numărul termenilor care desemnează noțiuni privind felurite domenii de specialitate și care, astfel, îndeplinesc o importantă funcție în însuși procesul de dezvoltare a științei și tehnicii.

Scanned with OKEN Scanner

Este interesant de observat faptul că o bună parte a unor noi termeni propriu-zis tehnici nu-și limitează utilizarea la preocupărilor specialității pentru care au fost adoptați : sfera lor semantică se lărgește, ajungînd, la un moment dat, să cuprindă și alte sensuri. Firește, această extindere a înțelesului pe care inițial îl exprimă un termen tehnic și care dobîndește o accepție „figurată", se produce datorită capacității asociative a inteligenței omului.

Un cuvînt cum este, de pildă, *parametru* a început să circule în limba noastră cu sensul pe care îl înregistrează și *Dicționarul politehnic* : „mărime care intră într-o ecuație și căreia i se poate da o valoare dorită, de care depind valorile rădăcinilor ecuației".

Din acest înțeles al termenului matematic, s-a putut dezvolta o accepție nouă, așa cum atestă acest enunț pe care îl desprindem dintr-un text aparținînd — prin tematică și prin limbajul folosit — stilului publicistic : „Secunda (e vorba de categoria celor care au «magnetismul scadenței faptelor» — și *magnetismul* încetează aci de a mai fi un termen tehnic n.n.) își plasează viitorul în trecut pentru că atingînd noi și noi *parametri*, mereu, mereu trece ceva în urmă și primește în schimb neliniștea gîndului și faptei ascendente".

Cuvîntul *parametri* se încarcă, în contextul dat, cu o inedită valență semantică, menită să asocieze

Scanned with OKEN Scanner

ideii comunicate sugestia că rezultatele celor din categoria de care vorbește autorul pasajului nu se obțin întîmplător, ci se ivesc pe baza unor criterii de comportare strict determinate.

Dacă, de asemenea, observăm în ce formulări apare uneori verbul *a detecta*, va trebui să conchidem că nici el nu-și mai circumscrie apariția la domeniile tehnicii, în care este utilizat cu înțelesul *a găsi, a descoperi, a identifica un obiect, un corp, un fenomen oarecare* — ca în exemplele : „detectarea grizului într-o mină“ sau „detectarea unui avion“. Iată în ce fel de contexte mai poate fi întîlnit : „(Titu Maiorescu) *a detectat*, de la început, scriitorii de mare valoare și a înțeles specificul operei lor“.

Este evident că pasajul citat capătă o mai pătrunzătoare forță expresivă prin *a detecta* decît prin *a găsi* sau chiar prin *a descoperi* — deoarece primul verb sugerează existența acelui complex de factori (intuiție, pasiune, ingeniozitate, efort), care, pentru atingerea țelului, acționează cu rigoarea unor atribute tehnice.

Una dintre caracteristicile remarcabile ale limbajului publicistic o constituie, desigur, varietatea elementelor de vocabular întrebuințate pentru a exprima noțiunile cele mai felurite și mai noi.

Scanned with OKEN Scanner

Fiecăruia dintre aspectele vieții materiale și spirituale îi corespunde — în planul expresiei — și cîte o terminologie specifică, în afară de mijloacele comune ale limbii. Înseamnă, oare, aceasta că așa-numiții termeni tehnici își limitează cu strictețe utilizarea la aria realităților pentru a căror desemnare ei au fost creați ? Nicidecum. Mărturie stau, în această privință, nenumăratele exemple oferite de stilul în care sînt redactate textele unor știri apărute în presa noastră.

Un cuvînt cum este, de pildă, *start* a apărut și a circulat, o vreme, exclusiv în limbajul sportiv. El denumește „locul de plecare (marcat printr-o linie) într-o întrecere sportivă". O altă accepție decît cea amintită nu consemnează nici unul din dicționare.

Dar termenul respectiv dobîndește — prin ingeniozitatea unui corespondent de presă — posibilitatea de a fi folosit cu sens figurat, într-un context care comunică idei privitoare la un domeniu de activitate absolut distinct de acela al manifestărilor sportive.

Iată știrea la care ne referim : „Constanța. Începînd de ieri Delta cunoaște animația marilor campanii de recoltare a stufului. Primele coloane de mecanizare, din cele cîte vor fi amplasate în zonele stuficole, au și luat *startul*".

Scanned with OKEN Scanner

Prin apariția lui într-un astfel de context, cuvîntul *start*, frecvent, de regulă generală, în relatările cu caracter sportiv (de exemplu : „Astăzi, la Bled, se va da *startul* în primele întreceri din cadrul campionatelor mondiale de canotaj rezervate echipelor masculine") (*Sportul popular*, an. XXII, nr. 5069, pag. IV), capătă o utilizare nouă.

Cu ajutorul unor procedee de felul celui aici relevat, vocabularul limbii noastre literare — chiar și atunci cînd este vorba — cum s-a văzut — de termeni strict tehnici — își sporește capacitatea expresivă.

Cuvintele poartă în ele bogăția zăcămintelor de sensuri neștiute. Descoperirea lor rezidă — faptele o dovedesc — și în iscusința celor care mînuiesc stilurile limbii literare.

Dar nu în toate cazurile termenii tehnici își află o justă folosire atunci cînd sînt scoși în afara accepției lor fundamentale.

Iată, bunăoară, în ce context este silit să-și facă apariția verbul *a demola* : „Dar poetul nu pare a fi totuna cu poezia și atunci talentul odată afirmat, poezia poate să sufere asaltul *demolării*".

Departe de a releva mai pregnant un anume sens, folosirea cuvîntului *demolare* în pasajul citat ni se dezvăluie ca artificioasă.

Scanned with OKEN Scanner

O CALITATE A VOCABULARULUI: VARIETATEA

1. Lexicul limbii noastre se caracterizează — după cum se știe — prin bogăția și varietatea elementelor care îl compun. Mînuite cu pricepere și grijă, acestea conferă exprimării, pe lîngă nuanțarea cea mai subtilă a ideilor, a sentimentelor, o diversitate de forme pentru aceleași noțiuni, ceea ce face ca stilul să poată fi ferit de unele repetiții nerecomandabile — altfel spus — de monotonie.

În „Punguța cu doi bani" Ion Creangă, de pildă, recurge la marele rezervor al *sinonimiei*, atunci cînd folosește trei numiri pentru același lucru : *cioc*, *clonț* și *plisc*. Acesta este doar un exemplu din atîtea cîte ar putea fi citate, deopotrivă, din opera inegalabilului povestitor și din scrierile celorlalți autori de seamă ai noștri, clasici sau contemporani.

Dar, deși limba noastră dispune de largi resurse lexicale, se poate observa cum, uneori, fie din grabă, fie din neatenție, sînt date la iveală texte în care unele propoziții sau fraze prezintă *același cuvînt de două sau de trei ori*, fără ca repetiția respectivă să corespundă vreunei nevoi de subliniere a ideii, așa cum, cîteodată, este cazul.

Scanned with OKEN Scanner

Ținînd seama de această trăsătură negativă a stilului, autorul unei recenzii asupra cărții „Arta actorului" cita, dintr-un singur capitol al lucrării, o supărătoare repetiție a verbului *a reda* : „poetul *redă* impresionant", „expresia *redă* o realitate", „o comedie *redă* emfaza personajului", „actorul *va reda* textul..."

Dar folosirea abuzivă a cîte unui cuvînt poate fi observată și în alte texte. Este, între altele, cazul tot al unui verb : *a întîmpina*, pe care, pînă la pagina 116 a unei lucrări l-am întîlnit de 11 ori : „istoricitatea dramei shakespeariene *ne întîmpină*", „notele cu care *ne întîmpină*", „rolul lor istoric *ne întîmpină*", „cu care *ne întîmpină* drama shakespeariană", „*ne întîmpină* în romantism...", „*ne întîmpină* cîteodată...", „Realismul critic *ne întîmpină*", „psihologii diferențiate cu care *ne întîmpină* un..."

Alte trei reluări ale verbului citat pot fi întîlnite chiar pe o singură pagină.

Cred, apoi, că ar trebui evitată și folosirea acelor *cuvinte* care, *deși exprimă alt înțeles, se aseamănă totuși ca formă*. Citesc, de pildă, în introducerea unei lucrări oarecare : „Natura predicatului este *în raport* direct cu natura *raportului* dintre predicat și subiect..." S-ar fi putut spune : „...este în raport direct cu natura relației dintre..."

De asemenea, un enunț cum este acesta, desprins dintr-o scurtă notă introductivă : „...este o bibliografie semianalitică deoarece, *pe de o parte*, ea apare în același an cu *o parte* dintre lucrările semnalate..." ar fi putut să sune : „...pe de o parte, ea apare în același an cu unele dintre lucrările..."

2. Ceea ce dăunează uneori stilului este *repetiția nerecomandabilă a cuvintelor în același enunț* — propoziție sau frază. Am spus : „repetiție nerecomandabilă", spre deosebire de cea cu funcție stilistică, destinată a sublinia o anume idee și a accentua, astfel, impresia stîrnită de lectura textului, ca, de pildă, în acest pasaj din *Capra cu trei iezi* de Ion Creangă : „*Face* ea sarmale, *face* plachie, *face* alivenci, *face* papă cu smîntînă și cu ouă, și fel de fel de bucate".

Cu totul altul este efectul celuilalt „procedeu", pe care l-am numit al „repetiției nerecomandabile" și care constă în producerea monotoniei verbale. Trebuie să adăugăm că faptul se datorește nu lipsei de mijloace ale limbii românești, ci ignorării acestora.

Pentru a ilustra afirmația noastră, ne vom opri la trei contexte aparținînd aceleiași surse — un anume articol intitulat : *Din terminologia bărcii în regiunea Dunării*. Primul pasaj sună astfel : „Denu-

Scanned with OKEN Scanner

mirea dublă se explică prin faptul că într-o parte pescuiau *pescarii* turci, iar în cealaltă *pescarii* români". În asemenea situație, pentru a se evita repetarea cuvîntului *pescarii*, limba noastră oferă posibilitatea folosirii uneia dintre formele articolului adjectival și anume : *cei* („... într-o parte pescuiau pescarii turci, iar în cealaltă cei români").

Urmează al doilea pasaj : „De origine greacă și italiană, termenii pe care îi menționăm în continuare *au intrat* în turcă începînd cu secolele al XV-lea și al XVI-lea, cînd turcii *intră* în contact cu..." Și în acest caz, s-ar fi putut spune : „...au pătruns în turcă începînd cu secolele al XV-lea și al XVI-lea, cînd turcii intră în contact cu..."

În sfîrșit, al treilea exemplu : „Folosit în *limbajul* pescarilor cu sensul lui «chilă» din *limbajul* marinăresc, termenul..." Desigur, același ar fi fost sensul, dacă în loc de „limbajul marinăresc", autorul ar fi scris : „vocabularul marinăresc". Posibilă este și altă variantă a exprimării ideii din pasajul citat: „Folosit de pescari cu sensul lui «chilă» din limbajul marinăresc, termenul..."

Nu-i lipsesc, așadar, limbii noastre mijloacele menite să asigure varietatea lexicală. Ele există. Trebuie numai cunoscute și folosite...

Scanned with OKEN Scanner

1. Cine urmărește, cu atenție, mișcarea vocabularului limbii noastre își dă, fără îndoială, seama de fenomenul îmbucurător pe care îl prezintă : un număr mare de cuvinte noi se află astăzi la îndemîna fiecăruia pentru a se exprima. Și nu e vorba numai de termenii tehnici pe care i-am adoptat odată cu utilizarea obiectelor desemnate de ei, ci și de elementele lexicale cu valori semantice privind cele mai felurite categorii de noțiuni abstracte.

Se poate, astfel, afirma, cu deplin temei, că limba noastră își sporește continuu mijloacele de expresie, că, în felul acesta, ea devine tot mai aptă să redea cele mai subtile și mai nuanțate sentimente.

Se înțelege de la sine că trebuie respinsă ca nocivă tendința potrivit căreia, pentru a ne exprima, nimerit ar fi să recurgem cu insistență la sectorul neologic al limbii. Sînt, în adevăr, cazuri care ar voi parcă să ne convingă de faptul că în imensul rezervor al vocabularului nostru din vechime n-ar mai exista mijloacele trebuitoare pentru a comunica o idee sau alta.

Un fapt ni se impune cu toată evidența : nu rezistă timpului decît acele creații al căror spirit se întrupează în formele armonioase ale expresiei. Zi-

Scanned with OKEN Scanner

cînd *forme armonioase*, am enunțat însuși principiul care guvernează dezvoltarea oricărei limbi și care își trage vitalitatea din sinteza elementelor de vocabular vechi și noi.

Neologismele au un rol de prim ordin în obținerea unei expresii cît mai exacte, cît mai nuanțate, cît mai sugestive. A le folosi, însă, fără discernămînt, înseamnă a-i imprima formulării un caracter artificial și, totodată, a o lipsi de ceea ce cuvîntul din vechiul fond lexical îi poate spori acea forță expresivă pe care opera tuturor marilor noștri scriitori o învederează. Fără a fi stăpîniți de prejudecata purismului lingvistic, ei au utilizat acel limbaj pe care conținutul operei lor îl cerea cu necesitate și care reprezintă fuziunea perfectă a celor două izvoare de vocabular : cuvintele mai vechi și neologismele, într-o expresie remarcabilă prin tensiunea ei.

Într-una din pătrunzătoarele sale exegeze eminesciene, Tudor Vianu s-a oprit odată la acele versuri din *Scrisoarea I*, în care ni se înfățișează mărețul tablou al începuturilor lumii. Comentatorul scotea în evidență acele apropieri dintre cuvintele de proveniență deosebită, aparținînd fondului mai vechi și celui mai nou al limbii, precum : *negură, eternă, colonii de lumi, văi de haos, roiuri izvorînd din infinit* etc.

Dusă mai departe analiza asupra vocabularului eminescian, se poate observa lesne cît de profund s-a realizat, în întreaga operă a marelui poet, uniunea celor două surse lexicale ale limbii românești. De altfel, aceeași concluzie se desprinde din lectura oricărei opere al cărei autor, deși atras de noțiunile celei mai înalte culturi, a rămas indestructibil legat de sufletul și limba poporului său. Îmbucurător este faptul că tot mai mulți dintre tinerii noștri scriitori se orientează în sensul acestei concepții unificatoare a vocabularului limbii noastre.

2. Ori de cîte ori ne-am ocupat de unele aspecte ale vocabularului, cu specială referire asupra sectorului neologic, am subliniat ideea că împrumutul de cuvinte sporește capacitatea mijloacelor de expresie și că, deci, el nu poate fi respins, din principiu. Cu o singură condiție însă : aceea ca elementele de vocabular împrumutate să fie utile și totodată să se integreze perfect structurii limbii care le adoptă.

Din păcate, nu aceasta este întotdeauna situația.

Întîlnesc, de pildă într-un comentariu asupra emisiunilor de televiziune, acest pasaj : „Trei emisiuni tip magazin (Bună seara, fete ! Bună seara, băieți !, Tele-enciclopedia și Studioul N) ne-au *divertit* spre seară, așa cum se cuvine."

Așadar, autorului acestui enunț nu-i place verbul *a distra* ; îl preferă pe *a diverti* și, ca atare, nu

zice *ne-au distrat*, ci... *ne-au divertit*, încercînd astfel să aducă în limba noastră o formă derivată din infinitivul francez *divertir (a distra, a înveseli, a recrea)*. Numai că această nouă „creaţie" lexicală este cu totul arbitrară, spre a nu mai vorbi de faptul că ea nici nu corespunde vreunei necesităţi de exprimare.

Un exemplu dintr-un alt comentariu : „...metropolele îşi trimiteau mesagerii peste mări, exploratori, agenţi de afaceri care implantau «contoare», apoi unităţi militare *misionate* mai întîi cu apărarea agenţilor..."

Şi această formă verbală *misionate* este o creaţie artificială. Formată din substantivul *misiune*, care, la rîndul lui, provine din fr. *mission* (= *misiune, însărcinare, funcţie temporară)*, „inovaţia" lexicală *misionate* este — se vede cît de colo — hibridă. Era, oare, nevoie de ea ? Nicidecum, căci s-ar fi putut foarte bine spune : unităţi militare *însărcinate* cu apărarea agenţilor.

Alteori, se face apel la cîte o formă verbală, tot de provenienţă neologică, fără a i se respecta însă transcrierea corectă adoptată de limba noastră. Este, între altele, cazul lui *a preluda* (din *préluder)* verb pe care îl înregistrează şi dicţionarele noastre şi care

se întrebuinţează mai mult cu sensul figurat : „a face o acţiune introductivă, premergătoare". Forma corectă, în românește, este *preludez* și *preludează*, iar nu *preludiez* și *preludiază* cum, bunăoară, apare în acest pasaj : „Cîteva versuri dintr-o altă poezie *preludiază* de departe atmosfera *Scrisorii a III-a* a lui Eminescu".

Aici ar fi de făcut și observaţia că nici nu se prea potrivește folosirea verbului respectiv în contextul dat ; parcă mai nimerită ar fi fost întrebuinţarea lui *a anunţa* („Cîteva versuri dintr-o altă poezie *anunţă* de departe atmosfera...") Dar, aceasta este o altă chestiune...

3. Necesităţii pe care o simt adesea vorbitorii de a se exprima cît mai direct, cu cît mai puţine cuvinte, îi corespunde uneori, după cum se știe și după cum am menţionat mai înainte, împrumutul lexical din alte limbi. Alteori, această necesitate este satisfăcută chiar prin mijloace proprii. Se înţelege că, și într-un caz și într-altul, lucrurile trebuie făcute cu pricepere. Altfel, se ajunge la folosirea unor forme lexicale cel puţin bizare, ca acelea ce pot fi observate, de pildă, în ceea ce privește verbul.

S-a simţit, bunăoară, la un moment dat nevoia ca ideea exprimată de formula *a da un titlu* (unei cărţi,

Scanned with OKEN Scanner

unui articol etc.) să fie exprimată mai concentrat și atunci s-a recurs la verbul francez *titrer*, care are același înțeles.

Nu este, așadar, de mirare că pot fi citate în presa noastră contexte de felul acestuia : „Înaintea sosirii echipei Angliei la Bogota, un ziar *a titrat* : «Îl vom vedea pe blîndul Stiles»".

Același este cazul lui *a alerta* de la *alerter (=a da alarma)*, întîlnit în exemple cum este acesta : „*A alertat* imediat pe medicul echipei", și al altor verbe care — așa cum spuneam — prezintă avantajul că fiecare exprimă — concentrat — ideea cuprinsă într-o formulă alcătuită din mai multe cuvinte.

Sînt însă unele situații în care procedeul amintit, fie că se referă la împrumuturi din altă limbă, fie că privește formații proprii, nu mai funcționează — după cît cred — normal.

Este, iată, între altele, cazul verbului *a vernisa* întrebuințat, de obicei, în cronicile plastice, cu sensul echivalent formulei : *a avea loc vernisajul* („deschiderea, inaugurarea unei expoziții").

Citățm, cu titlu ilustrativ, următorul enunț desprins chiar dintr-o notă în care autorul critică, în mod judicios, greșelile de exprimare existente în unele prefețe ale cataloagelor de expoziții : „O cercetare

a cataloagelor expozițiilor personale *vernisate* (pentru : *al căror vernisaj a avut loc* n.n.) în ultimul an".

Vernisat (vernisate) ar fi, așadar, derivatul unui verb : *a vernisa*. Numai că *a vernisa* nu poate să însemne altceva decît ceea ce exprimă în franceză *vernisser*, adică : *a lăcui, a smălțui, a lustrui* (un tablou, un vas de lut etc.).

Nu mai puțin nereușită se dovedește a fi încercarea de a forma — cu mijloace proprii limbii noastre — verbe din substantive care, de proveniență neologică, nu permit aplicarea procedeului.

Din substantivul de origine franceză *gafă* nu putem forma un verb *a gafa*, așa cum a crezut autorul acestui pasaj : „...jucătorii au uitat și ceea ce știau, n-au putut realiza nici măcar indicațiile tactice primite, ci *au gafat* (adică, *au făcut gafe* n.n.) serios, în special în apărare".

4. Pentru a se vedea cît de întinsă este aria folosirii improprii a unor neologisme, să ne oprim și la alte exemple.

Iată acest pasaj : „Să vedem ce rezultă din traducerea citatului, traducere instructivă nu atît pentru a aduce *corecții* stilistice autorului, ci pentru..."

Oare, cuvîntul acesta *corecții* e la locul lui în pasajul amintit ? Fără îndoială, nu — căci *corecție* înseamnă „pedeapsă corporală aplicată unui vinovat"

Scanned with OKEN Scanner

Este evident că autorul construcției semnalate a vrut să spună „nu atît pentru a aduce corectări stilistice...", căci — oricît i s-ar fi părut de grave greșelile de exprimare în discuție — de *corecții* nu putea fi vorba, cu nici un chip...

Un alt exemplu : „Nu-i deloc ușor lucru să satisfaci cerințele unui mare număr de cumpărători, să știi să servești pe fiecare și uneori să răspunzi cum se cuvine chiar *inerentului* pisălog care este în stare să răvășească toate rafturile magazinului fără să cumpere nimic..."

Nici acest *inerent* nu-și îndreptățește apariția în contextul citat, dacă știm exact ce exprimă cuvîntul : „care cu necesitate face parte integrantă din ceva, care constituie un element nedespărțit de un lucru sau de o ființă".

Personajul despre care, în pasajul citat, ni se spune că „răvășește toate rafturile" unui magazin sau ale altuia, poate fi considerat drept „pisălog inerent" ? Nu era mai potrivit să se fi spus : „...să știi să servești pe fiecare și uneori să răspunzi cum se cuvine chiar nelipsitului pisălog..." Credem că da, căci cuvîntul pe care-l propunem poate exprima, de fapt, cu precizie, ideea din citatul discutat.

Am putea da și alte exemple din care să rezulte că uneori folosirea neologismelor nu este cea reco-

Scanned with OKEN Scanner

mandabilă. Cazurile de natura celor amintite provin, desigur, din dorința — de altfel, lăudabilă — de a da ideilor o expresie cît mai nouă și mai variată. Aceasta nu înseamnă, însă, că trebuie să se piardă din vedere sensul exact al cuvintelor — adică una dintre însușirile de bază ale exprimării : exactitatea celor formulate.

Putem folosi orice cuvînt nou — dar cu condiția ca el să răspundă necesității de a se integra perfect în contextul respectiv.

Chiar și într-o scriere aparținînd genului beletristic cuvintele cele mai noi pot sta alături de cele obișnuite — dacă ele își armonizează sensurile pentru a da stilului nuanțare și sugestivitate.

În această privință, desprindem, aproape la întîmplare, un pasaj ilustrativ din romanul *Venea o moară pe Siret* de Mihail Sadoveanu : „Un taraf de lăutari se grămădi într-un colț de cerdac. Artiștii purtau haine *heteroclite*, prea largi, ori prea strimte, fără bumbi și peticite colorat..." (*Opere*, vol. VIII, p. 72).

Cît de adecvat ne apare, în citatul de mai sus, acest *heteroclite* (determinant cu sens complex : „care se abate de la normele obișnuite ; ciudat, bizar, diferit") nu mai e, cred, nevoie să arătăm.

Ceea ce trebuie să reținem este că folosirea neologismelor impune, totuși, unele condiții.

Scanned with OKEN Scanner

1. Corectitudinea exprimării se realizează, după cum se știe, nu numai prin respectarea regulilor propriu-zis gramaticale : ea depinde și de alți factori, printre care deosebit de important este acela al folosirii cuvintelor în așa fel încît ideea să fie comunicată cu maximum de precizie și de claritate.

În atingerea acestui scop, se ivesc însă unele dificultăți provenite din faptul că destul de numeroase sînt acele elemente de vocabular care au primit, cu timpul, o nuanță peiorativă și în a căror mînuire nu se ține seama de această particularitate semantică.

Să ne oprim la cîteva exemple.

Iată, mai întîi, acest pasaj din traducerea unei povești : „Cînd se întunecă, prințul continua să se plimbe înainte și-napoi fără odihnă. Pe urmă se opri, bătu din palme și deodată apăru ca din pămînt *o liotă* de oameni, din amîndouă părțile prăpastiei. Pe dată se și apucară de lucru...“

Apariția cuvîntului *liotă* în acest citat este oare justificată de contextul respectiv ? Fără îndoială, nu — căci nu e vorba, în pasajul semnalat, de referirea la o masă de oameni față de care se manifestă o atitudine depreciativă și pe care o numim, de obicei, cu termenul *liotă*.

Scanned with OKEN Scanner

Potrivit, cu adevărat, în formularea amintită ar fi fost să se spună fie : „apăru ca din pămînt o mulţime de oameni“, fie „o ceată de oameni“ — fie altfel, recurgîndu-se, adică, la un cuvînt cu valoare cert pozitivă.

Că în limba literară actuală, *liotă (leaotă)* circulă cu un sens nuanţat peiorativ rezultă şi din următoarele stihuri argheziene care fac parte din poezia *Cauza cauzelor* (ciclul „1907“) şi în care vorbirea unor reprezentanţi ai clasei exploatatoare manifestă dispreţ faţă de categoria umană desemnată prin cuvîntul discutat aci : „Noi, ceştilalţi, boierii, cum ni se zice, culţii, / Stăm numai cît se cere cu *leaota* şi mulţii“.

Un alt exemplu : ...„Pseudo-Kyneghetikos este pe de o parte, o *amestecătură* de tot felul de spuse, iar pe de alta, o glumă aproape neîntreruptă...“

Întrebăm, iarăşi : este just a numi *amestecătură* o scriere ca *Pseudo-Kyneghetikos*, remarcabilă tocmai prin fineţea cu care sînt armonizate feluritele elemente alcătuitoare ? Credem că nu, sensul preponderent al cuvîntului amintit fiind : *totalitate întîmplătoare, dezordonată, lipsită de proporţie, de unitate* — sens pe care *Dicţionarul limbii române literare contemporane* (vol. I, p. 76) îl ilustrează printr-un pasaj în care termenul apare judicios folosit şi anume : „Te simţeai bine în *amestecătura* de băieţi şi

Scanned with OKEN Scanner

fete de pretutindeni" (*Ion Pas: Zilele vieții tale*, vol. I, p. 295).

Identic este cazul folosirii cuvîntului *ghiveci* — în același studiu de critică literară — în legătură cu caracterul variat al elementelor ce compun amintita scriere a lui Al. Odobescu. Din sensul fundamental al termenului („mîncare făcută din felurite zarzavaturi, cu sau fără carne"), s-a dezvoltat o accepție figurată cu caracter peiorativ: „compoziție literară muzicală etc. eterogenă și fără valoare". (v. *Dicționarul limbii române moderne*, p. 336.)

Cum poate fi, atunci, atribuit un astfel de sens uneia dintre cele mai valoroase scrieri ale literaturii române *Pseudo-Kyneghetikos*?

În privința celor discutate aici, edificator ni se pare și un pasaj în care cuvîntul *tabără* capătă un sens cu totul nejustificat în contextul respectiv. Fiind vorba, într-un articol, de faptul că problema întrebuințării timpurilor verbale atît în limba vorbită, cît și, mai ales, în cea literar-artistică, nu constituie nici pentru lingviști, nici pentru criticii literari o preocupare sistematică, ni se spune: „Se constituie astfel o zonă neutră care riscă tot mai mult să rămînă în afara atenției ambelor *tabere*".

Ce sensuri poate exprima cuvîntul *tabără*? Să le amintim: 1. „loc unde staționează o oaste un timp mai îndelungat"; 2. „așezare vremelnică în corturi

Scanned with OKEN Scanner

pentru adăpostirea copiilor, a elevilor sau a muncitorilor aflați la odihnă ; 3. „grup de care în mers sau în repaos“ ; 4. „oaste“ și 5. „grup opus altui grup“.

Pe care dintre aceste sensuri îl exprimă cuvîntul *tabără* în contextul citat ? Desigur, autorul pasajului a avut în vedere ultima dintre accepțiile înșirate mai înainte. Dar, oare, din contextul dat rezultă că lingviștii și criticii literari, despre care este vorba, constituie două tabere opuse una alteia ? Nu. Contextul, în privința aceasta, e clar : nici lingviștii, nici criticii literari nu se ocupă de o anume chestiune. Deci, nu putem spune că problema respectivă rămîne în afara preocupării „ambelor tabere“.

Avem, astfel, de-a face cu încă un exemplu care arată că nu întotdeauna se ține seama de sensurile unora dintre cuvinte, ceea ce determină folosirea lor defectuoasă.

2. Ne vom referi acum și la alte cuvinte care, cu timpul, și-au nuanțat sensul inițial, ajungînd să exprime noi valori semantice.

Un termen cum este, de pildă, *patimă* înseamnă și altceva decît ceea ce exprima cu un secol în urmă. La începutul veacului trecut, *patimă* era sinonim cu ceea ce înțelegeam astăzi prin *pasiune* — avea, adică, un sens pozitiv. Să reținem deci, înțelesul precumpănitor pe care cuvîntul *patimă* îl avea în epocă : „ardoare, cu suflet înflăcărat“.

Scanned with OKEN Scanner

În decursul anilor, această accepție a căpătat o nuanță negativă : cineva stăpînit de patimă nu mai poate judeca limpede și obiectiv lucrurile. Cît privește sensul pe care cuvîntul *patimă* îl exprima odinioară, vocabularul nostru și-a însușit cuvîntul *pasiune* — sub forma singularului, căci, sub aceea a pluralului *(pasiuni)*, el a devenit sinonim cu ceea ce știm și am văzut că exprimă, acum, *patimă*. (Poetul Eugen Jebeleanu se referea într-un articol din „Scînteia" la această disociere semantică enunțată de marele nostru Eminescu în cuvintele : „*Pasiunile* înjosesc, *pasiunea* înalță".)

Ni se pare, de aceea, ca fiind hazardată încercarea de a scoate vechiul sens al cuvîntului *patimă* din zona semantică pasivă a acestuia și a-l reactiva în contexte de felul celui următor : „Dominanta întregii sale vieți a fost *patima*". Cu atît mai nerecomandabile ne apar astfel de formulări, cu cît cuvîntul *patimă* nu e însoțit de nici o determinare, exprimarea lăsînd loc liber confuziei de sens.

Însăși folosirea extrem de rară a cuvîntului aici discutat cu sensul lui pozitiv, și numai în contexte care să nu dea naștere echivocului, arată deosebirea dintre cele două nuanțe semantice semnalate.

Oarecum asemănătoare cazului la care ne-am referit este și situația cuvîntului *plăsmuire* și, mai ales, a lui *plăsmuitor*. Și sensul pe care îl exprimă,

Scanned with OKEN Scanner

deopotrivă, *a plăsmui* ca și elementele de vocabular derivate din acest verb, s-a nuanțat peiorativ, fiind sinonim cu *a contrafface, a falsifica.*

Cum unii autori — și nu numai ai paginilor de literatură cu caracter propriu-zis beletristic — manifestă o accentuată preferință pentru cuvintele așanumite „neaoșe", nu o dată ne este dat să întîlnim pe *plăsmuire* în pasaje ca acesta :„Creația literară de care ne ocupăm și care a absorbit motive ale operei lamartiniene este o adevărată *plăsmuire*" — context din care nu rezultă în ce sens anume este folosit cuvîntul subliniat de noi.

Echivocul apare nu mai puțin evident și într-un enunț cum este acesta : „Autorul nostru se dovedește a fi un mare *plăsmuitor* de pagini literare".

Pentru a ne exprima clar și cu precizie, este de dorit ca elementele de vocabular pe care le folosim să nu se asocieze, în mintea noastră, cu sensuri care, în contextele date, pot fi interpretate ca neaparținîndu-le.

3. În notele precedente, am relevat faptul că, în decursul anilor, multe dintre elementele de vocabular își modifică sfera semantică, sensului lor fundamental adăugîndu-i-se altele noi care — nu rareori — ajung să-și impună supremația asupra celui dintîi, pe cînd acesta devine aproape cu totul șters.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă am crezut de cuviință să ne referim la fenomenul lingvistic amintit, aceasta se datorește încercării neizbutite a unora de a restitui anumitor cuvinte înțelesurile lor mai vechi, necunoscute astăzi majorității vorbitorilor. Pasajele citate, în care unii termeni cu sens peiorativ aveau, în context, accepții pozitive au fost — credem — concludente.

Cum tentativa aceasta de... reanimare a unor sensuri cu care unele cuvinte nu mai circulă de o bună bucată de vreme — ceea ce face ca ele să nu fie cunoscute — poate fi ilustrată și prin alte exemple, n-ar fi lipsit de interes, ne-am zis, să revenim asupra chestiunii.

Bunăoară, în contextul ce urmează, cuvîntului *ignoranță* i se atribuie un alt înțeles decît acela cu care el s-a impus : „Există o etapă de început a drumului intelectual al marelui savant, ștearsă de-a lungul anilor, dar care nu merită de loc *ignoranța* sub care continuă să fie acoperită".

Firește, în acest context, nu de *ignoranță*, care înseamnă „faptul de a nu cunoaște", este vorba, ci de *ignorare*, adică, de faptul potrivit căruia „ceva (sau cineva) nu este luat în seamă".

Cîndva *ignoranță* va fi avut și ultimul sens pe care l-am menționat și cu care autorul pasajului respectiv îl întrebuințează — dar, de vreme ce un atare

înțeles nu mai este astăzi îndeobște cunoscut, la ce bun să apelăm la el ?

Un cuvînt cum este, de pildă, *contemplu* a ajuns să exprime sensul *privesc admirativ*. De ce, atunci, să întrebuințăm verbul amintit chiar și în cazul în care el se referă la un aspect negativ al realității ? Cînd punem această întrebare, ne gîndim la exemple de felul celui următor : „Nu imprecații vehemente, nu descrieri abundente cu străfulgerări de imagini, ci *contemplare* a oamenilor, a faptelor și, mai ales, *a intrigilor* și *turpitudinilor* acestora de către un observator deosebit de lucid și de necruțător"...

...De ce să folosim unele cuvinte cu accepții pe care ele nu le mai exprimă astăzi ? Vrem, doar, ca exprimarea noastră să fie cît mai precisă și cît mai clară !

4. Și din alte asocieri lexicale, rezultă că uneori nu se ține seama de sensul cu care s-au impus cunoașterii noastre anumite cuvinte, după cum rezultă din următoarele citate :

a. „Am fost la Chartres. Și n-am scris nimic. *Sublimul, seninătatea* care *a năpădit* pînă în ultima fibră a ființei mele *au rămas* în stare pură, nedegradate în vocabule insolite..." Cînd întîlnești un asemenea enunț treci — să zicem — peste faptul că același subiect *(sublimul, seninătatea)* este socotit ca fiind, cînd simplu, la singular, de vreme ce primul

dintre predicate sună *a năpădi*, cînd multiplu întrucît celuilalt verb i se dă formă de plural : *au rămas*, — treci, așadar, peste o asemenea... inadvertență de ordin gramatical, și te oprești la alta de natură lexicală.

Astfel, cu drept cuvînt, îți spui că, în contextul dat, *a năpădi* este folosit cel puțin forțat, căci verbul respectiv, exprimînd, îndeobște, o acțiune cu efecte negative, nu poate fi legat de un subiect cum este acesta : *sublimul, seninătatea*.

Dicționarele limbii noastre consemnează, prin exemple citate din textele mai multor scriitori, această valoare semantică a verbului respectiv — așa cum ea s-a fixat printr-un îndelungat uz. Iată un exemplu din opera lui Ion Creangă : „... năpădiră asupra lui și-i mai trîntiră în cap cu bolovani", și altul, din proza lui Cezar Petrescu : „A aruncat o privire spre conacul dărăpănat în care acum nu locuiește nimeni și e năpădit de bozii și de tufișuri".

b. „În Țara Românească mișcarea literară se concentrează în jurul lui Heliade, la Curierul Românesc și Filarmonica, și poartă amprenta tumultoasei personalități a aceluia care *a fost poreclit*, fără exagerare, părintele literaturii române".

Se știe că sensul prevalent cu care s-au impus termenul *poreclă* și verbul *a porecli* este cel cu valoare depreciativă. Dicționarele limbii noastre înre-

Scanned with OKEN Scanner

gistrează — şi în această privinţă — destule exemple din literatură în care înţelesul *poreclei* acesta este : *nume* sau *epitet de batjocură*.

Nu se poate, deci, spune că Heliade a fost *poreclit* : „părintele literaturii române“ !...

c. Urmărim textul unei relatări asupra faptelor de eroism săvîrşite de mai mulţi oameni. Autorul relatării, înregistrînd istorisirea faptelor din gura unui personaj, notează că acesta i *se lamenta*, pentru motivul de a nu fi consemnate undeva numele tuturor celor care s-au distins într-o anume împrejurare.

Întîlnindu-l pe *a lamenta* într-un asemenea context de semnificaţii, ne apare ca neadecvată folosirea verbului amintit, căci sensul consacrat în limba noastră, şi cu care, de obicei, circulă, este cel cu nuanţă peiorativă : *a manifesta o falsă desperare*. Şi nu acesta era cazul în relatarea respectivă.

CUVINTE CONFUNDATE

1. „T e a m ă“ şi „t e m e r i t a t e“. Sînt destul de numeroase situaţiile în care un cuvînt apare nejustificat în locul altuia. Ceea ce înlesneşte, de cele

mai multe ori, această greșeală este asemănarea — fie chiar și aproximativă — a formei cuvintelor confundate. Este, între altele, cazul cuvintelor *teamă* și *temeritate*, între care unii vorbitori pun semnul egalității. Or, una înseamnă *teamă* („stare de adîncă neliniște și tulburare, provocată de un pericol care te amenință") și alta *temeritate* („îndrăzneală mare, cutezanță — uneori nesocotită").

Cu toată marcata deosebire de sens a celor două cuvinte, nu o dată se întîmplă ca în locul lui *teamă* să fie întrebuințat *temeritate*, așa cum se poate vedea și din următorul context : „Dar, dacă timpul se va înrăutăți și mai mult, cum vom mai pleca de aici ? — a întrebat cu justificată *temeritate* unul dintre călători". Așadar, „cu justificată *temeritate* — în loc de „cu justificată *teamă*"... Iată o... nejustificată substituire de cuvinte !

„A instiga" și „a îndemna". Într-un comentariu cinematografic citim : „Ne este cunoscut Joseph Losey... care înțelege ca misiunea sa să fie aceea de a neliniști, de *a instiga* la reflecție, de a face să răsune fel de fel de întrebări..."

Și în acest pasaj se enunță o apreciere pozitivă : Joseph Losey, regizorul filmului „Accidentul", îi apare comentatoarei ca un spirit cu alese însușiri ar-

tistice, printre care și aceea de a îndemna la reflecție. Dar autoarea pasajului nu se exprimă așa, ci zice : „*a instiga* la reflecție". Numai că *a instiga* exprimă — ca și în cazul cuvîntului *liotă*, despre care am vorbit mai înainte — un sens nuanțat peiorativ („a îndemna la acțiuni dușmănoase").

Și *a instiga la reflecție* reprezintă, așadar, o stridență.

Alteori, se recurge la unele formații lexicale — „creații" proprii. Cu ce rezultate ? Să vedem. Iată un exemplu : „Voluptățile misterioase erau tot atît de străine lirismului *zamfirescian (zamfirescian* — vedeți bine ! — pentru *Duiliu Zamfirescu*, n.n.) ca și melancolia și vraja *somnolară* a versurilor lui Eminescu".

„*Draconic*" *și* „*diabolic*". În comentariul asupra unui spectacol teatral televizat, citim : „Interpretînd tot mereu *draconice* și fățarnice personaje, actorul a ajuns să folosească aceeași malefică mască".

Din contextul acesta, în care se vorbește de personaje *fățarnice* și de *mască malefică (malefic* însemnînd „producător de rău"), rezultă că autorul atribuie cuvîntului *draconic* sensul de *diabolic (drăcesc, diavolesc)*. Fără îndoială, avem aci de-a face cu o confuzie, căci *draconic* înseamnă cu totul altceva și anume : „aspru, de o severitate excesivă", pe cît

vreme sensul lui *diabolic* și al sinonimelor lui (*drăcesc*, *diavolesc*) este : „care vine de la diavol, crud, perfid, viclean".

„*Investigație*" și „*introspecție*". Aceste două cuvinte exprimă înțelesuri deosebite. Primul înseamnă : „cercetare, studiere minuțioasă efectuată cu scopul de a descoperi ceva", iar celălalt : „metodă a psihologiei empirice constînd din observarea fenomenelor propriei conștiințe". Cu toate acestea, al doilea dintre termenii amintiți ia locul, în mod abuziv, celui dintîi, în pasaje de felul acestuia : „Date fiind condițiile semnalate, se impune o cît mai meticuloasă *introspecție* a cauzelor care le-au generat".

Este evident că în asemenea contexte acțiunea ce se cere a fi întreprinsă se cheamă *investigație*, iar nu *introspecție*.

„*Arguție*" și „*argumentare*". De asemenea, una este *argumentarea* și alta — *arguția*. Numim *argumentare* : „faptul de a susține, de a dovedi ceva". Cît privește *arguția*, sensul ei se nuanțează peiorativ de vreme ce înseamnă : „argumentare bazată pe fapte nesemnificative sau false".

Din însăși enunțarea înțelesului pe care îl au cele două substantive, rezultă că unul nu-l poate substitui pe celălalt. Și cu toate acestea, nu o dată *arguția* apare în locul *argumentării*. Un exemplu : „În susți-

nerea tezelor, ei (specialiștii) produc statistici, cifre comparative și alte arme ale *arguției* științifice".

Nu încape nici o îndoială că, în acest context, este vorba de *argumentare*, iar nu de *arguție* — dovadă că termenului i se asociază atributul *științific*. În adevăr, numai o *argumentare* poate fi *științifică*, iar nu *arguția*, care — după cum am văzut — se sprijină pe dovezi nesemnificative sau false.

„Alocuțiune" și „locuțiune". Și atunci — firește, din neatenție! — cînd *alocuțiunea* („scurtă cuvîntare ocazională") ia locul... *locuțiunii* („grup de cuvinte care la un loc au valoarea unei singure părți de vorbire; expresie"), ca în pasajul acesta dintr-o cronică asupra unui program televizat: „Ca telespectator vă mulțumesc pentru că ne-ați ajutat să vă înțelegem de ce v-ați ales ca ideal de fericire: să trăiți pentru oameni care judecă just, de ce din atîtea *alocuțiuni* celebre v-ați ales cu deviza: să nu te îmbeți cu apă rece...", avem iarăși de-a face cu un caz de felul celor discutate mai înainte.

„A complementa" și „a întregi". Alteori, erorile de ordin lexical se datoresc unor asociații forțate. De pildă, limba noastră nu cunoaște un verb *a complementa* cu sensul de *a întregi, a împlini*. Pentru a exprima această idee îl avem pe *a completa*. Acum, pentru faptul că există un adjectiv (adverb) *complementar* cu sensul: „care servește la întregirea

unui lucru“ putem forma verbul *a complementa*, mai ales dacă ne stă la îndemînă *a completa* ? Noi zicem că nu. Dar autorul pasajului ce urmează are altă părere, de vreme ce scrie astfel : „În acest travaliu dificil, concepţia regizorului *este complementată* şi relie-fată de viziunea modelatoare a scenografului...“

...În încheiere, am zice — cu părere de rău — că pe autorii unor contexte de felul celor discutate aici nu-i putem... complimenta !

2. Oricît s-ar părea de curios, lucrurile aşa se întîmplă, uneori : vrei să exprimi o anumită idee, cauţi cuvîntul de care ai nevoie şi, cînd crezi că l-ai găsit, îl rosteşti sau îl introduci în construcţia scrisă... La o privire mai atentă, constaţi, însă, că te-ai înşelat : cuvîntul respectiv a apărut — prin confuzie — în locul altuia, în locul celui just.

Cînd acest control mai riguros asupra folosirii elementelor de vocabular nu-şi afirmă prezenţa, greşeala de exprimare îşi ia — se-nţelege — zborul în lume. Aşa se face că poţi să întîlneşti o situaţie ca aceea dintr-un articol de specialitate sportivă : „A fost evidentă tot timpul tendinţa ca Iordănescu să fie oprit din acţiune prin orice mijloace, el fiind atacantul cel mai primejdios din echipă. Din păcate, acest scop *oneros* a fost atins...“

Scanned with OKEN Scanner

Poate că în contextul dat, *oneros* să fi fost folosit cu convingerea că adjectivul respectiv înseamnă : *lipsit de onoare, necinstit*. Dar el — aşa cum menţionează şi dicţionarele — are alt sens. *Oneros* se foloseşte în legătură cu unele contracte, convenţii etc., vrînd să exprime ideea că acestea impun cuiva sarcini. Prin *cu titlu oneros* se înţelege : implicînd anumite obligaţii, cheltuieli de sarcini. Ca atare, cuvîntul în discuţie nu-şi are rostul în contextul amintit.

Să rămînem tot la textele unor cronici sportive, citînd încă două exemple.

Unul priveşte sensul cuvîntului *oportunist*. Iată citatul : „Mijlocaşul clujean trebuie să facă faţă nu numai unui atac *oportunist*, ci şi unui trio de clasă".

Oportunist este cel care are o atitudine lipsită de principialitate, cel care adoptă şi aplică, după împrejurări, principii şi păreri diferite. Firește, „atacul" jucătorului la care se referă autorul pasajului trebuia să fie *oportun*, adică : adecvat situaţiei, împrejurărilor, potrivit, indicat — ceea ce este cu totul şi cu totul altceva decît *oportunist !*

In sfîrşit, exemplul acesta în care autorul pasajului confundă *pandantiv-ul* cu *pandant* : „Şi ca *un pandantiv* al omogenităţii, acţiunile individuale decisive ale lui Iordănescu, Dobrin şi Lucescu au purtat amprenta răspunderii pentru joc".

Scanned with OKEN Scanner

Pandantiv înseamnă : bijuterie care se poartă la gît, atîrnată de un lănțișor sau de o panglică. Nici dacă i-am atribui *pandantiv*-ului un sens metaforic, termenul nu-și justifică prezența în contextul dat. În realitate, „acțiunile individuale" menționate de autorul enunțului au fost *un pandant* al zisei omogenități, *pandantul* (de la franc. *pendant)* avînd înțelesul de „obiect simetric".

Poți să întîlnești și un pasaj cum este cel care urmează și în care *fastidios* ia locul lui *fastuos :* „Bolintineanu a scris de asemenea poezie satirică, viguroasă ca ton, dar prozaică, uneori de simplă cronică rimată (deși ciclurile sînt intitulate *fastidios Nemesis, Menadele, Eumenidele").*

Este neîndoios faptul că, în pasajul semnalat *fastidios* („plicticos, neinteresant, anost")se substituie, nejustificat, lui *fastuos* („plin de fast, de splendoare"), căci acesta este sensul contextului în care sînt citate cele trei titluri de proveniență și rezonanță mitologică.

Dacă, de asemenea, cineva (autoarea unui comentariu) scrie : „Multe teatre încearcă în cadrul studiourilor experimente dramaturgice și *spectaculare"*, atribuind adjectivului subliniat de noi sensul *arta spectacolului,* cînd el în realitate înseamnă „care atrage privirile, impresionant prin fast" — va trebui să spunem că ne aflăm tot în fața unei confuzii lexicale...

Scanned with OKEN Scanner

ÎMBINĂRI PLEONASTICE

Exprimarea uneia și aceleiași noțiuni prin două și chiar trei elemente de vocabular cu sens identic, dar deosebite ca formă, existente — toate — într-o singură propoziție, constituie acea lacună de ordin stilistic pe care o numim cu un termen de specialitate, devenit comun, *pleonasm*.

1. Ceea ce înlesnește, de cele mai multe ori, apariția unui atare neajuns este folosirea anumitor cuvinte de proveniență neologică, al căror înțeles nu le este prea bine cunoscut autorilor unor texte.

Într-un comentariu asupra cîtorva probleme de ordin didactic, am întîlnit această frază : „Au apărut de asemenea programele pentru examenul de bacalaureat care au pus în derută pe profesori și pe elevi, deoarece *diferența* dintre acestea și programele cursului de zi este *discrepantă*". *Diferență* înseamnă „deosebire, nepotrivire", iar *discrepanță* exprimă exact același sens. Atunci, cum să spunem că *diferența* dintre ceva și altceva este *discrepantă* ?

Exemplu ce urmează îl desprind dintr-o recenzie asupra unei cărți și se referă, prin conținut, la una din calitățile scriitorului comentat : „Mult mai consistent sub raport epic fără a părăsi, însă *altitudinile înalte* ale dezbaterii lucide..."

Scanned with OKEN Scanner

Dacă autorul acestui pasaj ar fi scris : „...fără a părăsi altitudinile dezbaterii lucide...", aprecierea ar fi fost corect exprimată și ar fi avut și un efect mai intensiv, căci în cazuri de felul celui discutat aci, atributul parazitar nu numai că nu ridică puterea impresiei, dar o coboară.

Cînd, iarăși, ni se prezintă enunțul : „Această nouă interpretare *atrage* după sine *tentația* de a încerca o comparație..." nu putem trece ușor peste asocierea substantivului *tentația* cu verbul *a atrage*, știind că termenul respectiv *(tentație)* desemnează chiar „un lucru care atrage".

Uneori formulările pleonastice sînt și mai directe, și mai izbitoare. De exemplu : „Din următoarea observație a lui Petru Maior se poate vedea cum *întrebuințarea arbitrară* a acestor litere în textele noastre vechi *era folosită* de latiniști drept un argument în sprijinul ortografiei lor etimologice".

Alt exemplu : „Lumea dezvăluită în cartea lui Heinrich Mann este *o lume* a Renașterii, vie și contradictorie, luminoasă și întunecată, *populată* de eroi și monștri, visători și ucigași".

Alteori, cuvîntul cu valoare de epitet devine parazitar într-un enunț ca acesta : „Camil Petrescu *afectează* o simplitate *voită*..." A afecta înseamnă a *simula cu bună știință* o anumită stare sufletească. Prin urmare, este de ajuns a spune despre

Scanned with OKEN Scanner

cineva că *afectează simplitatea*, înțelesul de *voit* fiind inclus în conținutul semantic al verbului.

În sfîrșit, acest exemplu, care are „avantajul" față de pasajele semnalate mai înainte că ne înfățișează un cumul de pleonasme : „*Desigur*, și noi *sîntem convinși* că jocurile ciobănești reprezintă, *fără îndoială*, fondul local tradițional".

Parafrazîndu-l pe autorul acestui context, vom spune și noi : *desigur*, *sîntem convinși* că, *fără îndoială*, pleonasmele reprezintă o lacună de exprimare pe care, cu mai multă atenție, o putem evita...

2. Surprinzător este faptul că pleonasmul își face loc în unele texte și atunci cînd autorii acestora recurg la elemente din vechiul fond lexical al limbii noastre.

Cînd cineva scrie — negru pe alb — că „rezultatele s-au dovedit *rodnice* și *fructuoase*" — el cade într-o atare greșeală, căci *rodnic* și *fructuos* sînt perfect sinonime.

Cînd, de asemenea, ni se vorbește — și încă destul de frecvent, chiar în scris —despre „amintiri de neuitat", ca și cînd *amintirea* n-ar implica *sensul neuitării*, avem de-a face tot cu un pleonasm. Aceeași observație — și atunci cînd ni se dă să citim un text cum este „evocarea cîtorva amintiri," de vreme ce *a evoca* înseamnă *a aduce aminte*...

Scanned with OKEN Scanner

Cineva, de pildă, scrie așa : „Dar acest context fiind diferit și schimbător, *dăinuiește o confuzie permanentă* între înțelesurile reale și valorile reale". *A dăinui* înseamnă *a ține timp îndelungat* — și, atunci, te întrebi : ce rost mai are atributul *permanentă* în enunțul citat ? Dacă noi ar fi trebuit să exprimăm ideea respectivă, am fi spus : „...se creează o confuzie permanentă".

Altcineva, autorul unor însemnări despre Iași, notează, la un moment dat : „Oraș din ce în ce mai modern, amplasat într-un frumos cadru natural binecuvîntat *în juru-i* de pitorești *împrejurimi* îmbrăcate cu fertile vii..."

A spune : *împrejurimile din jur* — iată ce mi se pare nerecomandabil din punctul de vedere al folosirii vocabularului.

Exemplul următor ni se pare, de asemenea, ilustrativ pentru acele cazuri în care unor cuvinte nu li se cunoaște exact sensul.

Așa, de pildă, în traducerea unei povestiri publicate într-o revistă săptămînală, ni se spune că un anume personaj „adulmeca mirosul aurului".

Dar, *a adulmeca* înseamnă *a simți cu ajutorul mirosului*. A spune *a adulmeca mirosul* înseamnă, deci, a te exprima pleonastic. Este ca și cum s-ar putea spune despre autorul unei observații de felul aces-

Scanned with OKEN Scanner

teia că el *adulmecă mirosul greşelilor de exprimare* şi nu — pur şi simplu — că el *adulmecă greşelile de exprimare* ivite, evident, din goana condeiului...

O cronică muzicală conţine între altele, aceste rînduri : „Reîntîlnirea cu ansamblul Baletului pe care publicul *a avut prilejul* să-l admire *cu ocazia* turneelor întreprinse în anii..." Aşadar, prilejul... ocaziei !

CUVINTE EFEMERE

Sînt unele cuvinte care pot avea o notorietate efemeră. Istoria limbii noastre cunoaşte multe cazuri în care anumite elemente de vocabular păreau, într-un anumit timp, că-şi asigură o circulaţie de lungă durată, dacă nu chiar de nelimitată durată, fără măcar a se fi putut bănui cît de scurtă avea să le fie existenţa, în ciuda faptului că propagatorii lor erau scriitori de incontestabil prestigiu artistic.

Ce aprige au fost, de pildă, stăruinţele lui Vasile Alecsandri (marele bard a avut, în adevăr, o asemenea slăbiciune de ordin lingvistic) pentru a impune, în circuitul vorbirii, pe *onor* în locul lui *onoare*... Nu-l ruga el pe Iacob Negruzzi, într-o scrisoare, acum mai

bine de un veac — precis la 27 aprilie 1868 —, să adopte, la rîndu-i, cuvîntul *onor*, acesta „fiind mai sonor, mai bărbătesc" decît *onoare* ? Pentru a-i fi pe plac poetului, însuși Ion Ghica, într-o epistolă pe care i-o trimitea în anul 1888, îl anunța că „poeta (era vorba de Elena Văcărescu, n.n.), e numită domnișoară de *onor*..." Cît privește scrierile lui Alecsandri, prezența cuvîntului preferat se dovedea exclusivistă. Bunăoară, în piesa de teatru *Ovidiu* — spre a ne referi numai la una dintre lucrările sale literare — ori de cîte ori este vorba să spună *onoare*, poetul potrivește în așa fel versurile încît să poată folosi numai pe onor, ca în acest pasaj : „Corina înzestrată de calități înalte, / Căzut-a și ea-n cursă ca toate celelalte, / Ș-a ei deșertăciune pe-un vers măgulitor / Jertfit-a lui Ovidiu și cuget și *onor*".

Cu toate acestea, adică în ciuda autorității literare a celor care s-au străduit să impună amintita formă lexicală, aceasta — după cum se vede — n-a rezistat. Cine, în adevăr, ar putea spune astăzi — fără a risca să stîrnească ilaritate — *pe onorul meu* în loc de *pe onoarea mea* ?...

Nu e, așadar, nici un motiv de neliniște dacă observăm că și astăzi se manifestă, ici-colo, slăbiciune pentru unele cuvinte, folosite într-atît de insistent încît ele capătă, pur și simplu, caracterul unor clișee,

Scanned with OKEN Scanner

spre a nu mai vorbi de faptul că timpul le-a decis de mult soarta, împingîndu-le în vocabularul pasiv al limbii. Ne gîndim la cuvintele de tipul : *clamoare, clamează, clamoros*, aflate în contexte cum sînt : „orchestrînd adevărate *clamori* de fanfară" : „A avea sufletul curat (treceți cu vederea pleonasmul ce urmează — n.n.) este *un strigăt* pe care-l *clamează*" ; „(Poetul) are o intuiție deosebită a celor în aceeași situație cu care spontan și *clamoros* se solidarizează..."

În orice caz, un lucru e sigur și anume acela că nu pot avea sorți de izbîndă unele formații arbitrare cum sînt : *problematologie* („...introducîndu-ne în miezul *problematologiei* creației beethoveniene..."), *motivică* („Orice analiză *motivică* trebuie să țină seama..."), *plurimundanitate* („...este autorul unei doctrine biologice caracterizată prin conceptul de bază al *plurimundanității*"), *transadolescența*, „(poezia) «Intrare în anotimp» este metafora transadolescenței"), *legendofil* („Sufletul *legendofil* al lui Ion Gheorghe...") și cum, de asemenea, sînt cele subliniate în pasajele următoare :

„Nu ne mai interesează nici aventurile *ostentat* puerile ale eroinei..." (Deci, în loc de *ostentativ* — *ostentat*, care autorului i s-a părut mai „distins") ; „Aproape toate poemele din prima secțiune a cărții fiind citabile pentru transparența și *discretizarea* forței" (ce să însemne acest termen nou fabricat *dis-*

Scanned with OKEN Scanner

crelizare ?...); „Amoeba sufletului omenesc cere, ca să subziste cutare grad de căldură, cutare săruri, în cutare mediu *ambiental*“ (*Ambiental* pentru — desigur — „banalele“ adjective *ambiant, înconjurător*) și „Cu toată aprecierea cuvenită lui Dickens avem tot dreptul *să dubităm* în privința marilor însușiri pe care...“ (*Să dubităm* pentru — firește — „prozaicul“ *să ne îndoim !*)

CLIȘEE VERBALE

O formulare este corectă și ne place, nu numai dacă ea respectă regulile propriu-zise gramaticale, ci dacă ni se impune ca atare și sub raportul — bunăoară — al mlădierii construcției sintactice și al elementelor de vocabular folosite. Am vrea să ne referim acum la acest din urmă aspect și numai într-o anumită privință. Ne gîndim la acele situații în care unele cuvinte, prin excesiva lor utilizare, capătă un caracter de șablon — fapt cu vizibile urmări negative asupra stilului, știrbit astfel în ceea ce trebuie să constituie nota lui de originalitate, de inedit, de prospețime.

Scanned with OKEN Scanner

Cu deosebire, unele verbe poartă acest stigmat al lipsei de personalitate. Avem, de pildă, în vedere cazul lui *a impulsiona*, pe care îl întîlneam, pînă nu de mult, numai în graiul viu. De cîtva timp, încearcă să-și croiască drum și în scris. I-am surprins apariția în mai multe contexte, dintre care unul sună așa: „O bună carte despre contemporaneitate *e impulsionată*, nici vorbă, de un cu totul alt ideal decît acela al autenticității fotografice...“

Enunțarea ideii, nici vorbă, — cum ar zice autorul pasajului citat, — putea să se dispenseze de serviciile formei verbale aici discutate, chiar dacă în căutarea echivalentului lingvistic, mai personal, ar fi fost nevoie de oarecare efort.

Un alt cuvînt și mai tocit, prin abuz de întrebuințare, este *a axa*, conjugat — în vorbirea curentă și în scris — la toate modurile, timpurile și persoanele posibile...

Exemplele care urmează sînt desprinse dintr-un singur articol de revistă — mai exact, din patru pagini în succesiune directă, fiecăreia dintre acestea corespunzîndu-i — în ordine — cîte unul din pasajele citate: 1. „Contextele figurate (...) ilustrează începutul de cristalizare a unei semnificații poetice (...) *axîndu-se* pe asocierea conceptelor de...“; 2. „Semnificațiile metaforice aparținînd acestui tip asociativ *se axează* pe un singur mod de reprezen-

tare plastică a...“ ; 3. „...semnificația stelei s-a dovedit totdeauna *axată* exclusiv pe asocierea cu...“ și 4. „Ținînd seama de observația impusă prin versurile amintite, cred că și succesiunea de straturi stelare, pe care *se axează* contextul figurat...“

Este drept să adăugăm că, uneori, pot fi întîlnite *axări* nu numai *pe*, ci și... *în jurul*. (De exemplu : „Comentatorul *se axează în jurul* cîtorva teme ale poeziei...“) Aceasta, bineînțeles, din considerente care țin de criteriul... varietății. Așa varietate !...

FORMULE CONSACRATE

1. Dicționarele definesc *expresia* ca pe o formulă concisă, a cărei idee e comunicată prin mijloace figurate, iar *locuțiunea* — ca pe un grup de cuvinte care, la un loc, au valoarea unei singure părți de vorbire. Ceea ce ar trebui — după părerea noastră — să se adauge acestor definiții ar fi precizarea că atît expresiile cît și locuțiunile se prezintă în forme cristalizate, care trebuie să fie folosite așa cum le-a creat — în decursul veacurilor — înțelepciunea poporului.

Scanned with OKEN Scanner

S-a socotit, poate, că precizarea aceasta este de la sine înțeleasă și, ca atare, nu mai trebuie enunțată. Și cu toate acestea...

Da, cu toate acestea, pot fi întîlnite destule cazuri — oricît ar părea de curios — în care unele expresii sau locuțiuni apar în forme modificate, ceea ce are drept consecință faptul că sensul nu mai rezistă unei analize logice.

Este cunoscută, de pildă, sugestiva expresie întrebuințată pentru a caracteriza acea situație în care cuiva i se cere să săvîrșească un act împotriva voinței lui : „Vrei nu vrei, bea Grigore aghiasmă !“...

Iată sub ce formă am întîlnit-o : „Și atunci am reflectat că dacă titlul (articolului) ar fi : „Îi place, nu-i place, bea Grigore aghiasmă, lucrurile s-ar apropia mai mult de realitate“.

Dacă zicem : „Îi place, nu-i place, bea Grigore aghiasmă“ și nu (cum ar trebui) : „Îți place, nu-ți place, bea Grigore aghiasmă“, expresia își pierde sensul logic. Expresia, în forma ei corectă, are — cum e și normal — toate verbele la persoana a II-a : îți place, nu-ți place, tu, Grigore, — nume prin care se desemnează o întreagă categorie de oameni — bea aghiasmă... Ea — după cum relevam — își pierde sensul dacă spunem : îi place, nu-i place (unei alte persoane) tu, Grigore, bea aghiasmă...

Scanned with OKEN Scanner

Să urmărim, acum, un alt pasaj : „Totuși, ei au pierdut minute prețioase în fața unor adversari cu care în alte împrejurări *luptau de la egal*".

Într-un astfel de context, în care este vorba de comportarea cuiva, într-o împrejurare dată, ca fiind în aceeași situație, pe aceeași treaptă cu partenerul său, expresia trebuie să sune în forma ei corectă, adică : *de la egal la egal* iar nu : *de la egal*.

În grabă, și altor expresii sau locuțiuni li se modifică forma. Amintim încă un exemplu : „Pann le spunea anecdote, spicuite *de ici* și *colo*". Locuțiunea adverbială pe care o folosește autorul pasajului semnalat este : *ici-colo*, ori — ca în contexte în care se află în relație cu verbul *a spicui* : *de ici-de colo* (sau : *de ici* și *de colo*).

Corect este, deci, a spune : *„spicuite (desprinse) de ici și de colo"*. Aceasta, fie că este vorba de anecdote, ca în citatul referitor la Anton Pann, fie că am vrea să exprimăm, de pildă, ideea că pasajele pe care le-am comentat au fost culese de ici și de colo...

2. Desigur, dacă locuțiunile și expresiile pot fi întîlnite într-un număr destul de mare atît în scris cît și în vorbirea obișnuită, aceasta se datorește faptului că ele dau plasticitate și culoare stilului.

Scanned with OKEN Scanner

Se întîmplă însă uneori ca, atunci cînd sînt folosite pentru a nuanța comunicarea, să se încerce, după cum am arătat, a li se modifica forma în care ele s-au cristalizat, ceea ce are drept rezultat, în anumite situații, chiar denaturarea sensului lor.

Să ne oprim, acum, la cîteva cazuri.

Iată, mai întîi, acest pasaj : „Un cioban se ducea în fiecare săptămînă la morar să cumpere făină. Ce le *trăznește* lor într-o zi *în cap* ?“

Expresia este sugestivă — numai că ea nu sună: a *trăzni* (sau *a trece) cuiva în cap*, ci : *a trăzni (a trece) cuiva prin cap*. Așadar, în construcția corectă a vorbei populare citate nu intră prepoziția *în*, ci *prin*, aceasta pentru bunul motiv că acțiunea verbului indică ideea de trecere, iar nu aceea de localizare.

Exemplul ce urmează e desprins dintr-un studiu de critică literară. Zice autorul : „Astfel, *sărăcia cu duhul* a celorlalte personaje...“

Locuțiunea consacrată, după cum se știe, circulă în forma *„sărac cu duhul“* avînd o valoare adjectivală ; se spune despre cineva că este *sărac cu duhul* (adică, *lipsit de spirit, de inteligență)* și ea nu poate fi transformată într-o locuțiune substantivală, devenind *sărăcia cu duhul !*

Scanned with OKEN Scanner

Dar, spuneam, și unele expresii apar modificate. Există, de pildă, expresia *pe zi ce trece* sau *pe zi ce merge*, avînd înțelesul *cu cît trece timpul, din ce în ce mai mult, progresiv*. Iat-o strălucind cu forma ei autentică în aceste stihuri eminesciene : „Și în chaosul uitării, oricum orele alerge / Ea, din ce în ce mai dragă ți-ar cădea *pe zi ce merge*".

Iat-o, acum, în citatul următor desprins dintr-un reportaj : „Orașul își schimbă *cu zi ce trece* înfățișarea, capătă o nouă personalitate". Așadar, *pe zi ce trece* a devenit *cu zi ce trece !*

Chiar simpla înlocuire a unei prepoziții (*cu* în loc de *pe*) este deajuns să desfigureze structura expresiei.

Și mai flagrant este cazul din acest exemplu : „Cînd veni bărbatu-său, femeia cum îl vede, *îi sare în gît* : dragă bărbățele, pielicica n-a vrut să mă asculte, n-a vrut să facă nimica".

Din context rezultă că prin expresia *îi sare în gît*, autorul a voit să redea atît nerăbdarea cu care femeia din povestea respectivă l-a așteptat pe soțul său, cît și bucuria întîmpinării lui. Numai că *a sări cuiva în gît* înseamnă cu totul altceva, decît a intenționat autorul pasajului să ne comunice. Dacă s-ar fi spus : „Cînd veni bărbatu-său, femeia, cum îl vede,

îi sare de gît“ — sensul urmărit n-ar mai fi fost modificat.

Expresiile și locuțiunile conferă, cum spuneam, un farmec deosebit vorbirii, dar, pentru a se obține această calitate stilistică, trebuie ca ele să fie folosite în forma care le este proprie.

Scanned with OKEN Scanner

II. RELAȚIILE GRAMATICALE

ÎNTRE SUBIECT ȘI PREDICAT

1. Dintre imperfecțiunile de exprimare, cele mai izbitoare sînt — fără îndoială — situațiile în care nu se asigură concordanța gramaticală a predicatului cu subiectul.

Cînd, de pildă, într-o construcție ca aceasta: „Este cunoscut faptul că *avîntul și prestigiul* structuralismului *este direct legat* de cercetările lingvistice", în care subiectului multiplu *(avîntul și prestigiul)* îi corespunde un predicat la singular *(este legat)*, te întrebi cum este posibil ca autorul textului să nu observe greșeala...

Și dacă ar fi rare asemenea situații! Numai într-o singură lucrare privind istoria literaturii române, am întîlnit un mare număr de atare construcții. Iată cîteva numai dintre ele:

„Despre aceste moduri de viață *vorbește poezia descriptivă* idilică sau *poezia eroică* a colindelor

laice, *unele cîntece* din Hunedoara sau Bihor adresate miresei, cîntecul ceremonial de înmormîntare..." ; „Grija pentru noul născut *o avea* însă *întreaga familie* și chiar *vizitatorii* casei" ; „*Mireasa și asistența plînge* uneori în hohote, și trebuie să plîngă chiar dacă nu-i vine..." ; „*Efortul* ce se cere mortului în această ultimă clipă a despărțirii și *felul* cum își arată el neputința *este impresionant*" ; „În acest chip, *interesele* mărunte ale unei grupări boierești, legate de întreaga istorie a țării, capătă o importanță pe care, în realitate, nu o *avea*" și : „...*literatura orală și cea de sursă populară are* de asemenea puține metafore..."

Sînt, din păcate, și alte tipuri de construcție deficitare sub aspect strict gramatical. Dintre ele, îl vom semnala acum pe cel mai des întîlnit, citînd, cu titlu ilustrativ, numai două exemple : 1. „Pe baza răspunsurilor primite la chestionar, *va avea* de cîștigat nu numai *tematica* lucrării, dar, deopotrivă, *sistematizarea* și *redactarea* materialului" și 2. „Zola se lasă influențat de teoriile deterministe — mecanic deterministe — ale lui Taine, pentru care nu modul de producție al bunurilor materiale *stă* la baza dezvoltării societății și culturii, ci *diverși factori* legați în primul rînd de înclinările organice și de cadrul geografic".

Ce observăm ?

În ambele citate, există aceeași greșeală de ordin gramatical : de fiecare dată, se folosește un *predicat la singular pentru două subiecte, dintre care unul este la plural.*

Dacă asociem două subiecte — unul la singular, altul — la plural — atunci trebuie să folosim un predicat care să nu dea naștere — fie și numai parțial — unei discordanțe de ordin gramatical.

Neajunsul semnalat aci ar fi dispărut dacă, de pildă, în primul dintre citate, s-ar fi spus *cîștigă* (și nu : *a avut de cîștigat*), iar în celălalt *se află* (în loc de : *stă*).

Pot fi găsite și alte soluții — prin reformularea ideilor potrivit altor scheme sintactice decît cele folosite în exemplele citate. Cititorii le vor găsi, desigur. În ce ne privește, am căutat să păstrăm structura dată a frazelor.

2. Nerespectarea acordului în număr — acord care trebuie să existe între cele două părți principale ale propoziției — abia dacă se mai produce astăzi în anumite situații — ca să zicem așa — speciale, cînd, așa cum am văzut, în notele anterioare, subiectul este multiplu, cînd, adică, e alcătuit din două sau mai multe elemente lexicale.

Destul de numeroase sînt situațiile în care, de astă dată, *subiectul este la singular, iar predicatul — la plural !...*

Scanned with OKEN Scanner

Iată un exemplu : „...*exprimarea* uneori silnică a ideilor (...) *dau* (în loc de : *dă*, n.n.) lucrării un aer iremediabil demodat".

Încă unul : „*O viață literară* cît mai agitată și cît mai activă îl *pot* (în loc de : *îl poate*, n.n.) impune pe școlar mai lesne decît un sărman volumaș..."

Încă un exemplu : „*Apariția* unor trăsături fonetice și lexicale distincte pe care își bazează el argumentarea *nu pot* (în loc de : *nu poate*, n.n.) anunța existența unor noi limbi, ci procesul de formare a unor dialecte provinciale".

Și încă unul : „*Această unitate* dialectică dintre o structură latină conservatoare și o tendință spre inovație în direcția romanică (...) *au asigurat* (în loc de : *a asigurat* — n.n.) limbii române, între limbile romanice, calitatea de a fi într-un complex de factori socio-lingvistici".

3. Se știe ce se înțelege prin *acordul logic* : într-o construcție cum este „Majoritatea spectatorilor au aplaudat", subiectul nu este — cum s-ar putea crede — substantivul colectiv *majoritatea*, ci termenul care arată din cine anume se compune *majoritatea* — adică : *spectatorii*. Așa se explică forma de plural a predicatului : *spectatorii* — ei, în majoritate — au aplaudat.

Dar atunci cînd un enunț începe, bunăoară, cu „numărul cuvintelor" — cum va fi predicatul : la

Scanned with OKEN Scanner

singular sau la plural ? Firește, la singular, căci de astă dată nu mai avem de-a face cu un substantiv colectiv : logic și gramatical vorbind, *numărul* îndeplinește funcția de subiect — despre el ni se spune ceva. Ca atare în exemplul următor, desprins dintr-un comentariu lingvistic : „*Numărul* cuvintelor de acest fel dispărute din vorbirea curentă SÎNT din ce în ce *m a i m u l t e*“, acordul se efectuează greșit, corect fiind a spune : „Numărul cuvintelor ESTE din ce în ce *m a i m a r e*“.

În astfel de construcții nu poate fi vorba, deci, de un acord logic. Pentru a avea valoare de substantiv colectiv, *numărul* ar trebui să apară sub forma *un număr (de)*... În astfel de situații, nu vom zice ca autorul acestui enunț : „*Un număr de vorbitori S-A referit* la...“, ci : „*Un număr de vorbitori s - a u r e f e r i t* la...“ — rolul de subiect revenindu-i termenului care desemnează componența noțiunii un număr (de) — adică : *vorbitori*.

ACELEAȘI DISCORDANȚE...

Deoarece nu sînt tocmai rare acele situații în care expresia scrisă ori vorbită trădează gîndirea logică, faptul avînd drept consecință apariția fie a unor

flagrante dezacorduri gramaticale, fie numai a unor *inadvertențe de ordin sintactic* — acestea din urmă nu mai puțin supărătoare decît cele dintîi — socotim nimerit a ne referi, din nou, în rîndurile de față, și la unele și la altele, explicîndu-le „mecanismul".

Iată din prima categorie a discordanțelor vizate, cinci exemple, dintre care numai cel de al patrulea și ultimul aparțin aceleiași surse : 1. „*Pluralitatea* funcțiilor sociale ale științei *fac* din ea un important mijloc de transformare a realității contemporane" ; 2. „...mi-au spus că nu mai poartă minunile pe care *geniul* lor *pot* să le zămislească" ; 3. „Paginile acestor capitole sînt scrise cu o vervă inteligentă în care *finețea* gustului, însoțită de observații cumpătate, *aduc* interpretări inedite" ; 4. „*Atenția* din ce în ce mai mare acordată condițiilor sociale *l-au apropiat pe* ..." și 5. „*Interesul* pentru aspectele generale ale limbii *l-au condus pe*..."

După cum se poate lesne observa, deși în fiecare dintre pasajele citate subiectul este exprimat printr-un nume la singular, totuși predicatul are formă de plural.

Cum se produce, de astă dată, „fenomenul" ? Desigur — prin discrepanța dintre ceea ce gîndește, pe de o parte, și ceea ce enunță, pe de alta, vorbitorul. Acesta are în vedere elemente cu alte funcții sintactice decît acelea cu rol de subiect. Astfel, în exemplele

Scanned with OKEN Scanner

numerotate 1, 2, 4 și 5 — autorii lor s-au gîndit — respectiv — la *funcțiile sociale*, la *minunile*, la *condițiile sociale* și la *aspectele generale* — fapt care i-a determinat să dea predicatelor formă de plural. Cît privește pasajul inserat de noi sub punctul 3. — el prezintă situația — și aceasta destul de frecventă — în care subiectului i se asociază atributul („finețea gustului, însoțită de observații"), ceea ce a condus la aceeași soluție, sub aspectul acordatului gramatical, ca în cazurile discutate anterior.

Ceea ce numeam, la începutul acestor rînduri, *inadvertența unor construcții*, din punctul de vedere al concordanței gramaticale, poate fi ilustrat și prin următorul exemplu tipic pentru categoria respectivă : „Cînd în numele școalei idealiste *nu vorbește* Vosler, *ci elevii* săi, studiile acestora sînt unilaterale..."

Este de observat că într-un enunț cu o atare schemă sintactică, ni se prezintă două subiecte — unul la singular, celălalt la plural — predicatul acordîndu-se, sub aspect strict gramatical, numai cu cel dintîi. Pus în relație cu cel de-al doilea subiect, predicatul respectiv — de astă dată, subînțeles — nu mai respectă regula concordanței în număr.

Să reluăm pasajul citat, enunțînd — acum — predicatul și pentru cel de-al doilea subiect : „Cînd în numele școalei idealiste nu vorbește Vosler, ci vorbește elevii săi...", *vorbește* fiind forma exprimată

anterior și care se subînțelege cu funcție de predicat, cînd ne întîmpină subiectul *elevii*...

Cum pot fi evitate asemenea inadvertențe ?

Așa după cum am mai arătat, soluția ar fi întrebuințarea unui verb cu formă identică pentru persoana a III-a singular și plural. În loc de *nu vorbește*, s-ar fi putut spune, în pasajul citat, *nu se pronunță*.

„SUFERINȚELE" ARTICOLULUI POSESIV (GENITIVAL)...

1. Mînuirea elementului gramatical pe care, cu un termen de specialitate, îl numim *articol posesiv (genitival)* și care — în funcție de gen și de număr — poate apărea sub una dintre formele *al, ai, a, ale*, se află deseori în „suferință". Nu e vorba — firește — de acele situații pe care le-am numi „banale" și care aparțin acestui tip de construcție : „În stadiul exprimării rudimentare, *a* (în loc de *al*, n.n.) vocabularului sărac, lipsit de nuanțe, limba română"...

Un enunț cum este cel amintit, pe care l-am desprins dintr-o revistă cu preocupări lingvistice, nu ridică nici un fel de dificultate în calea stabilirii corecte a concordanței gramaticale : articolul posesiv

Scanned with OKEN Scanner

(genitival) stă în legătură cu substantivul *stadiul* și, ca atare, forma lui trebuie să fie — după cum am și indicat în paranteză — *al*.

Nu, așadar, asupra unor texte de acest fel, datorate neatenției celor care le produc, vrem să stăruim acum : de astă dată avem în vedere — cum spuneam — anumite particularități ivite în construcția cu elementul gramatical specificat. Sînt, în adevăr, unele dificultăți peste care autorii pasajelor nu au putut trece, deoarece ei nu știu cum să procedeze pentru a stabili cuvenita concordanță gramaticală.

Una dintre situații este aceea pe care o ilustrăm cu exemplul : „În concepția lui (este vorba de istoricul literar francez Gustave Lanson, n.n.) istoria literară e o disciplină, în același timp istorică și estetică, presupunînd reguli obiective de selecționare, de verificare și control *a* faptelor".

Se naște întrebarea : cînd articolul posesiv (genitival) stă în relație cu un ansamblu sintactic alcătuit din mai mulți termeni dintre care ultimul — spre deosebire de ceilalți intră în categoria masculinelor (sau a neutrelor), poate avea altă formă decît aceea pe care genul acestora din urmă o impune, adică — spre a ne referi la exemplul de mai sus — *al* ? Răspunsul este fără îndoială NU ! Deci autorul pasajului a făcut greșit acordul gramatical raportînd articolul posesiv la genul feminin al substantivelor

Scanned with OKEN Scanner

(selecționare și verificare) și nu — așa cum se cuvenea — la cel neutru al ultimului termen *(control)* din grupul sintactic respectiv.

Alte „cazuri" par și mai complicate. Iată de pildă, această construcție : „E vorba de analizele stilurilor funcționale, *a* stilului beletristic, *a* celui științific, *a* celui juridic-administrativ".

Cineva ar putea crede că, în pasajul citat, forma articolului ar fi trebuit să fie nu *a*, ci *ale*, deoarece elementul gramatical în discuție s-ar lega de substantivul *analizele*. Contextul arată însă că autorul pasajului are în vedere analiza fiecărui stil în parte — pluralul (analizele) neexprimînd altceva decît însumarea noțiunilor. Avem de-a face, în exemplul citat, cu un acord logic : autorul pasajului a pus în legătură articolul genitival cu substantivul *analiza*. De aici a rezultat forma *a*. Dar, propriu-zis gramatical, construcția corectă trebuie să sune altfel. De pildă, s-ar putea spune : „E vorba de analiza fiecăruia dintre stilurile funcționale : a stilului beletristic, a celui științific, a celui juridic-administrativ".

Cititorii vor găsi, desigur, și alte variante ale exprimării conținutului din enunțul comentat.

2. Fără îndoială, dintre imperfecțiunile de ordin strict gramatical cea mai frecvent întîlnită este aceea a construcției articolului posesiv (genitival) : *al, ai, a, ale*.

Nenumărate sînt contextele de tipul acestuia : „Definit ca descoperitorul și fondatorul unei noi științe, *a* politicii ca forță și formă autonomă a rațiunii, Machiavelli..."

În aceeași categorie intră, desigur, și unele exemple cum sînt : „În orice caz aducerea facultăților universitare mai aproape de rolul lor de a pregăti cadre didactice presupune în primul rînd o restructurare a *profilului* cel puțin *a* unor facultăți și secții ; „prin modalitatea orginală în care se pricepe să-și exprime (omul de cultură, n.n.) gîndirea cu *ajutorul* cuvintelor, *a* propozițiilor și frazelor" și : „Seria acestor încercări pe care revista *Magazin istoric* are bunăvoința să le publice, reprezintă *rezultatele*, sub formă rezumată, *a* unor cercetări din ultimii ani..."

În toate cele patru exemple citate mai sus, am subliniat atît articolul posesiv (genitival), cît și substantivele cu care acestea se află logic în legătură, pentru a scoate în evidență discrepanța lor de ordin gramatical.

Refăcute, construcțiile respective se prezintă astfel : „...descoperitorul și fondatorul unei noi științe, *al* politicii ca forță și formă autonomă a rațiunii..." ; „...o restructurare a profilului cel puțin *al* unor facultăți..." ; „...cu ajutorul cuvintelor, *al* propozițiilor și frazelor" ; și : „...reprezintă rezultatele, sub formă rezumată, *ale* unor cercetări..." .

Scanned with OKEN Scanner

Aceste rectificări sînt impuse de următoarea regulă gramaticală : *forma articolului posesiv (genitival) este determinată de genul și numărul elementului lexical cu care stă în legătură.*

Nerespectarea normei gramaticale menționate poate, uneori, să creeze și echivocuri. Iată, în această privință, următorul pasaj : „Cele 451 de tone acetilenă date peste plan în trimestrul II al anului sînt *rodul* eliminării totale a manevrelor greșite de la tabloul de comandă și *a ridicării* calificării personalului...“

Folosind forma *a*, autorul enunțului semnalat pune — fără să vrea — în legătură articolul posesiv (genitival) nu cum ar fi trebuit cu *rodul* — ceea ce ar fi impus forma *al*, ci cu substantivul de genul feminin *eliminării* — reieșind înțelesul că rezultatele obținute se datoresc eliminării totale a manevrelor greșite de la tabloul de comandă, dar și *a* — adică *eliminării* — calificării personalului !...

In orice caz — cu sau fără echivoc — formulările greșite de felul celor în discuție trebuie să fie evitate, fiindcă — așa cum am arătat — ele încalcă — de astă dată fără echivoc ! — regula acordului gramatical...

3. De o largă utilizare se bucură construcția genitivală de tipul : „Este vorba de producerea *cît mai*

multor modele noi de confecţii“ sau de tipul : „S-a remarcat prin afirmarea *unei serii* de calităţi“.

De observat că atributele aflate în genitiv au forma caracteristică acestui caz al declinării : „(producerea) cît mai multor“ şi „(afirmarea) unei serii“.

Uneori însă, deşi înlănţuirea ideilor este concepută pe baza schemei gramaticale a genitivului, de un tip sau altul, ea nu-şi găseşte totuşi expresia corectă.

Cele mai multe cazuri de nepotrivire între gîndirea logică şi expresie, în privinţa celor discutate aici, se caracterizează prin înlocuirea formelor genitivale corecte cu altele pe cît de greoaie, pe atît de contrare regulilor limbii noastre.

Iată, în acest sens, un exemplu : „In munca depusă pentru formarea *de cît mai mulţi* specialişti“. Şi încă unul : „De aceasta depinde în bună măsură desfăşurarea *a o serie* de activităţi“ — spre a nu mai vorbi de varianta în care formei *a o serie* îi ia locul *a o seamă*, ca în acest pasaj : „Sînt mai multe posibilităţi de a completa alimentaţia diferitelor specii şi categorii de animale prin folosirea *a o seamă* de produse secundare vegetale“.

Dar, după cum relevam, formele gramaticale pentru cazul genitiv în construcţiile de tipul celor citate, sînt altele şi, în consecinţă, pasajele respective

Scanned with OKEN Scanner

trebuie refăcute astfel : „În munca depusă pentru formarea *cît mai multor* specialiști“ și : „De aceasta depinde (...) desfășurarea *unei serii* de activități“.

Cît privește „varianta“ în care lui *a o serie* îi ia locul *a o seamă*, trebuie să spunem că, întrucît nu e uzitată forma genitivală a substantivului *seamă* — așa cum pentru *serie* putem spune *unei serii* — e recomandabil să recurgem la un alt element lexical zicînd, de exemplu, fie „...folosirea *unui număr de* produse“, fie — pur și simplu — „*folosirea unor* produse...“

4. Articolul posesiv (genitival) poate fi întîlnit și în contexte de felul acestuia : „Exemplul intelectualilor din comună a fost și în acest sens fertil, ca și în numeroasele alte domenii, cum este acela *al înființării* unei echipe de oine, *a amenajării* de terenuri sportive, *a acțiunilor* de înfrumusețare a comunei, *a propagandei* sanitare, *a acțiunilor* de încetățenire a unor norme de igienă privind folosirea fîntînilor publice și păstrarea curățeniei în ograzi“.

Reluînd pasajul citat, va trebui să observăm că stabilirea concordanței articolului posesiv (genitival) cu pronumele demonstrativ *acela*, care substituie substantivul *domeniu*, se efectuează judicios numai în ceea ce privește primul atribut : *al înființării*. Toate celelalte ipostaze sub care se prezintă în citat acest tip al concordanței nu sînt corecte, căci

Scanned with OKEN Scanner

dacă numele determinat este de gen neutru : *domeniu* (acela), atunci forma corespunzătoare a articolului posesiv (genitival) trebuie să fie nu *a*, ci *al*, ca în situația primei lui apariții. Ar fi trebuit, deci, să avem construcția „(domeniul) acela al înființării unei echipe de oine, al amenajării de terenuri sportive, al acțiunilor de înfrumusețare a comunei, al propagandei sanitare, al acțiunilor de încetățenire a unor norme de igienă..."

Ivirea unor greșeli de felul celei la care ne-am referit se explică datorită unei anumite împrejurări : este tocmai cazul pasajului semnalat. Se poate, astfel, observa că *apariția imperfecțiunii de exprimare se datorește raportării articolului posesiv (genitival) la un alt nume decît acela cu care el se află în legătură logică* — un nume de genul feminin : *înființării* din grupul sintactic „este acela al înființării".

Dar, în alte situații nici măcar o asemenea explicație nu i se poate găsi greșelii de acord gramatical.

Din mai multe exemple pe care le-am putea aminti, în acest sens, iată numai unul : „Datele antropologice recente, stabilind originea comună a omenirii, au înlăturat definitiv *prejudecățile* pseudo-științifice *a* (în loc de : *ale*) diferențelor dintre rase."

Cînd spunem că pentru astfel de situații nu există o explicație — avem în vedere structura însăși a e-

Scanned with OKEN Scanner

nunțului, în care — după cum s-a putut vedea din ultimul exemplu — nu figurează nici un element de natură să deruteze.

5. De amintit, în sfîrșit, și alte situații în care folosirea articolului posesiv (genitival) este defectuoasă.

Iată un exemplu : „O tipăritură nu cu mult mai mare decît o obișnuită carte de buzunar și însumînd nici două sute de pagini, relevează, fără dubiu, un remarcabil debut în proză al unui tînăr cunoscut ca poet, *autor al două volume* de versuri...“

În construcții de tipul celei citate, nu mai avem de-a face cu funcția pe care îndeobște o îndeplinește elementul gramatical de care ne ocupăm : el acționează ca o prepoziție care introduce un atribut exprimat printr-un substantiv precedat de un numeral (*a două* volume) și, ca atare, nu mai are obligația de a respecta rigorile acordului gramatical.

Și mai dificilă este situația pe care o reprezintă o construcție ca aceasta : „Succesul acestei reuniuni, datorat *prezenței atît unor personalități* marcante ale vieții științifice internaționale, cît și *climatului propice* pentru dezbateri“.

Am subliniat în acest pasaj cele două grupuri sintactice introduse de elementul lexical *datorat* :

„prezenței atît unor personalități" și „climatului propice". *Datorat*, (ca și *datorită*), îndeplinind rolul unei prepoziții, se construiește, în astfel de situații, cu dativul: *datorat (datorită) prezenței* și *(datorat, datorită) climatului*. Pînă aici, nimic de reproșat enunțului. Autorul pasajului respectiv a greșit însă crezînd că și în cuplul lexical introdus de *atît : unor personalități* se leagă de *datorat* și deci, trebuie să aibă forma dativului. Logic și gramatical, respectivul cuplu lexical este un determinant al substantivului *prezenței*, după care urmînd *atît*, el capătă valoare de atribut în cazul genitiv. Prin urmare, corect, vom zice : „datorat prezenței atît a unor personalități"...

Dar, construcția prezintă și o altă lacună, căci dacă primul dintre termenii corelativi sună : „datorat prezenței atît a unor personalități", cel de-al doilea, la rîndul său, ar trebui să fie : „cît și *a* (de subînțeles : *prezenței)* unor..." nu (ca în contextul dat) : „cît și climatului".

Inadvertența gramaticală nu s-ar mai fi produs, dacă elementul lexical *atît* ar fi fost plasat înaintea substantivului *prezenței*, contextul avînd, deci, această structură sintactică : „...datorat atît prezenței unor personalități..., cît și climatului propice..."

Scanned with OKEN Scanner

„DIFICULTĂȚILE" UNEI CONSTRUCȚII...

Destul de multe sînt construcțiile ale căror particularități nefiind prevăzute în lucrările de specialitate și, ca atare, rămînînd în afara oricăror indicații privitoare la soluționarea „cazurilor", pun — din acest punct de vedere — pe mulți în dificultate.

Situații de acest fel — am văzut — provin, deseori, din mînuirea articolului posesiv (genitival) *al, ai, a, ale*.

Pe lîngă situațiile de tipul celor semnalate, pot fi amintite și altfel de construcții : de pildă aceea a două ansambluri sintactice de tip genitival, în nemijlocită succesiune.

O primă categorie o ilustrăm prin următorul exemplu : „Simplificînd lucrurile s-ar putea spune că la unul dintre poli se găsește varianta literară (limba literară) *o sintetizare a posibilităților de exprimare a limbii întregii națiuni*, destinată în principal exprimării în scris..."

Grupul sintactic pe care l-am subliniat prezintă două construcții genitivale în succesiune directă. Autorul pasajului nu a efectuat însă în mod corect respectivele acorduri gramaticale, deoarece el raportează ambele substantive cu formă genitivală la același element : *o sintetizare*. Logica ideilor arată

însă că numai *posibilităţile de exprimare* determină substantivul *o sintetizare*, cel de-al doilea atribut în cazul genitiv *(limba)* stînd în relaţie cu *posibilităţile de exprimare* — ceea ce impune forma de plural pentru articolul posesiv. Construcţia trebuie deci refăcută astfel : „o sintetizare a posibilităţilor de exprimare ale limbii...“

Exemplul ce urmează este caracteristic pentru un alt tip de construcţie defectuoasă : „În anii următori, forme cu *-u* au fost întîlnite numai în *gramaticile* lui Alexi 1826) şi *a* lui Seulescu (1833)“.

Întrebarea care se ridică în legătură cu astfel de formulări este : la cine se referă forma de singular a articolului posesiv *(a)*, căci în enunţul citat nu există nici un substantiv corespunzător din punctul de vedere al genului şi al numărului, la care să poată fi raportat ? Deducem că este vorba de *gramatică*. Numai că termenul acesta este exprimat sub forma pluralului şi — strict gramatical — articolul posesiv trebuie să fie *ale*. Dar, în cazul acesta, ar rezulta o greşeală de sens : anume, ar reieşi, că Seulescu este autorul mai multor gramatici — ceea ce nu ar corespunde realităţii.

De altfel, semnatarul respectivului pasaj scriind: „gramaticile lui Alexi“ exprimă — fără să vrea — ideea greşită că acesta este autorul mai multor gramatici ! (Se ştie că Alexi a scris o singură gramatică.)

Scanned with OKEN Scanner

Cum ar fi trebuit să fie formulată ideea, spre a se evita neajunsurile semnalate ? În felul acesta : „În anii următori forme cu *-u* au fost întîlnite numai în gramatica lui Alexi și în aceea a lui Seulescu."

FORMELE GENITIVALE ALE RELATIVULUI „CARE"

1. Există în limba română o construcție sintactică inversată care prezintă unele „dificultăți" greu de trecut, după cît se vede, atunci cînd este vorba să se stabilească o anumită concordanță gramaticală. Am mai avut prilejul să ne referim la structura de frază pe care o vizăm și dacă revenim asupra ei acum — aceasta se datorește faptului că destule exemple greșite continuă să-și facă apariția.

Construcția de care este vorba poate fi reprezentată prin următoarea schemă gramaticală : *un substantiv masculin + forma genitivală a unui nume feminin, cu valoare determinativă, precedat de relativul „care"*. Acestei scheme gramaticale îi corespunde, de pildă, următorul context desprins din povestea *Cele douăsprezece fete de împărat și palatul*

fermecat de Petre Ispirescu : „Ceva mai cît colo un *pîrîiaș a cărui obîrșie* venea dintr-un șipot de apă..."

Într-o asemenea construcție, *regula concordanței gramaticale cere ca articolul posesiv să aibă forma genului feminin (a), ca aceea a substantivului determinant cu care stă în relație (obîrșie); aceeași regulă impune ca relativului „care" să i se dea formă de masculin (cărui), în conformitate cu genul substantivului la care se referă un pîrîiaș).*

Deci, corect este să ne exprimăm ca în citatul din basmul lui Ispirescu : „...un pîrîiaș a c ă r u i obîrșie...", iar nu : „...un pîrîiaș a c ă r e i obîrșie..."

Într-o astfel de situație sintactică, unele texte se prezintă deficitar, din punctul de vedere al concordanței gramaticale, căci iată ce fel de construcții pot fi întîlnite : „... *un corp ceresc* mort a *cărei* lumină..." (în loc de „...*un corp ceresc* mort *a cărui* lumină..."), „*scriitorul a cărei* acțiune poate fi un cîștig..." (în loc de : „*scriitorul a cărui acțiune...*") și „...în fața *unui zid a cărei înfățișare...*" (în loc de : „*unui zid a cărui înfățișare...*").

Dar schema gramaticală a construcției discutate prezintă și o variantă, în care *substantivul determinat este de genul feminin*, iar *cel determinant* — de *genul masculin*, ca în versurile de început ale poeziei *Întîmpinare* din ciclul *Cuvinte potrivite* de Arghezi: „Dormi la fereastra visului meu, *țară*, / *Al cărei*

lan a strălucit întîia oară / Cădelniţelor sufletului meu fierbinte, / Cu care ţi-am ieşit arzînd-nainte."

Ca atare, exemple cum sînt : „... pentru a se ilustra două tendinţe literare diametral opuse : prima, cea estetică, rafinată, cerebrală, al *cărui* maestru este..." ; „...dintr-o generaţie activă al *cărui* entuziasm..." sau „...cu subordonată al *cărui* cuvînt determinat este..." trebuie refăcute astfel : „...prima (...) al *cărei maestru*...", „...o generaţie activă al *cărei* entuziasm..." şi „...ca subordonată al *cărei* cuvînt..."

Aşadar, cum se produce greşeala de acord gramatical în construcţiile conforme uneia sau alteia dintre cele două scheme sintactice amintite ? Ea rezultă din raportarea relativului „care" la substantivul determinant şi nu la cel determinat, cu care se află în relaţie logică.

2. Este de observat că, în general, atunci cînd propoziţia intercalată cuprinde un singur relativ *care*, în forma lui genitivală — ca în exemplele comentate în nota precedentă, — acordul gramatical se efectuează fără dificultate.

O oarecare complicaţie intervine în împrejurările în care propoziţia respectivă, trebuind să cuprindă două pronume relative — ambele în cazul genitiv, păstrează numai pe primul, ca în această formulare : „Colectivul, *a cărui iniţiativă şi efort*, s-au bucurat de o caldă apreciere, a izbutit să..." Într-o

astfel de situație, fiecare dintre cele două substantive trebuie să fie precedat de forma corespunzătoare a relativului *care*, adică : „Colectivul *a cărui inițiativă* și *al cărui* efort...“ Aceasta, nu numai pentru că e vorba de două substantive, dar și pentru că cele două nume — obiecte posedate *(inițiativă și efort)* — nu sînt de același gen și, prin urmare, articolul genitival e altul : „Colectivul, *a* cărui *inițiativă* și *al cărui efort*...“

Omisiunea celui de al doilea pronume relativ nu e posibilă nici cînd amîndouă substantivele sînt identice ca gen. Bunăoară, în loc de : „Această lucrare, a cărei întindere și a cărei efectuare necesită...“, ar fi greșit dacă am spune : „Această lucrare a cărei întindere și efectuare...“

Ca atare, o construcție cum este : „Poezia, al cărei conținut și expresivitate...“ sau cum este : „Balada, a cărei melodie și text...“ trebuie considerate defectuoase.

Prezența formei genitivale a relativului *care* înaintea fiecăruia dintre cele două substantive-obiecte posedate, deosebite sau nu, ca gen — devine, în astfel de formulări, obligatorie.

Deci, vom spune : „Poezia, al cărei conținut și a cărei expresivitate...“ și : „Balada, a cărei melodie și al cărei text...“

Scanned with OKEN Scanner

TOPICA RELATIVULUI „CARE"

Cîte schimbări de sens provin din plasarea greșită a unui cuvînt într-o anume construcție s-ar putea ilustra prin nenumărate exemple. Cele mai multe dintre acestea privesc folosirea defectuoasă a relativului *care*. Apariția nerecomandabilă a acestuia este, adesea, favorizată de aglomerarea unor propoziții subordonate, a căror legătură gramaticală nu se mai efectuează potrivit gîndirii logice.

Să ne oprim la un singur exemplu, care ni se pare a fi reprezentativ pentru întreaga categorie.

Iată pasajul respectiv, pe care-l desprindem dintr-un reportaj : „Privită în ansamblu, stația de flotație pare un uriaș robot automat *care* se hrănește pe nerăsuflate cu minereul brut trimis de mineri și *care*, condus de aparate și dispozitive, transportat pe benzi însumînd cîteva sute de metri, trece prin procesul de măcinare, concentrare și îngroșare pînă la capăt, la pompele de filtru și uscare."

Pasajul citat are, fără îndoială, calitatea de a voi să prezinte — prin mijloace expresive deosebite — o anume realitate obiectivă. Comparația, de pildă, pe care autorul o stabilește între o stație de flotație și un uriaș robot automat conferă descrierii o remarcabilă sugestivitate. Termenii apropiați — cel

Scanned with OKEN Scanner

real și cel figurat — se integrează armonios într-o imagine plastică plină de mișcare.

Pasajul prezintă însă un neajuns din punctul de vedere al construcției propriu-zise gramaticale : el stă în legătură tocmai cu ceea ce ne-am propus să demonstrăm și anume cu întrebuințarea defectuoasă a relativului *care*.

După cum e lesne de observat, cel de-al doilea *care* din citat vrea să se refere — în intenția autorului — la *minereu* (acesta fiind — după cum ni se spune — „condus de aparate și dispozitive, transportat etc. la pompele de filtru și uscare"). Gramatical vorbind însă, acest *care* se află în succesiunea primului *care*, fiind astfel pus în legătură prin mijlocirea conjuncției *și*, cu grupul sintactic : „un uriaș robot automat".

Cum ar fi putut fi evitat echivocul ? Una dintre soluțiile posibile ar fi fost exprimarea ideii în două construcții structurate astfel : „Privită în ansamblu, stația de flotație pare un uriaș robot automat care se hrănește pe nerăsuflate cu minereul brut trimis de mineri. Acesta, condus (...), trece pînă la capăt, la pompele de filtrare și uscare."

Astfel enunțate, ideile din fraza inițială sînt — credem — în afara oricărei confuzii.

Adăugăm — ca o indicație de ordin general — că la alcătuirea frazelor complexe de tipul celei amin-

Scanned with OKEN Scanner

tite, se impune — între altele, și pentru motivul arătat — o atenție deosebită.

CÎND ÎNTERVIN UNELE PARANTEZE...

În expunerea cît mai plastică și mai sugestivă a ideilor, un rol deosebit de important îi revine modului de a lega cuvintele și de a le plasa mai adecvat în propoziție sau în frază.

Firește că efectuarea unor cît mai ingenioase relații între elementele de vocabular care compun enunțul trebuie să se sprijine, cu fermitate, pe normele structurale ale limbii. Se întîmplă însă, nu o dată, ca, în căutarea noilor tipare sintactice, autorii acestora să obțină unele construcții care par a oferi două căi — deopotrivă de juste — pentru stabilirea cuvenitului acord gramatical. Cum astfel de situații ademenesc prin înșelătoarea lor aparență — în realitate neexistînd decît o singură posibilitate de rezolvare corectă — se întîlnesc și cazuri în care este adoptată soluția nerecomandabilă.

De obicei, spre imperfecțiuni de acest tip împing construcțiile cu unele idei introduse în cîte o paranteză, cu caracter explicativ, ai cărei termeni nu se încadrează judicios, din punctul de vedere al regulilor limbii, în complexul frazei.

Scanned with OKEN Scanner

Iată, în această privință, un prim exemplu : „O altă curiozitate de istorie literară este existența celor două versiuni — redusă și completă — despărțite de trei sferturi de secol."

Așa cum este formulat, conținutul parantezei — strict gramatical vorbind — se referă la substantivul *existența* — ceea ce, desigur, din punct de vedere logic, este un non-sens, căci un obiect, nu poate fi, în același timp, redus și complet ! Ilogic, dar *existența* este singurul termen la singular care precede imediat paranteza și cu care pot fi puse în relație adjectivele *redusă* și *completă*...

Dacă, așa cum, de altfel, stau lucrurile în realitate — autorul pasajului semnalat a vrut să raporteze atributele indicate în paranteză la grupul lexical *celor două versiuni*, atunci exprimarea — spre a fi corectă — trebuia să sune astfel : „O altă curiozitate de istorie literară este existența celor două versiuni : una — redusă, cealaltă — completă, despărțite de trei sferturi de secol."

În cartea sa *Anii de ucenicie*, Mihail Sadoveanu scrie, la un moment dat : „Ne plimbam pentru două motive : unul, minor (...) ; al doilea, major (...)." Prin urmare, scriitorul nu zice : „Ne plimbam pentru două motive — minor (...) și major (...)."

Paranteza poate figura, de asemenea, și în fraze cu o structură cum este aceasta : „Întemeiată pe

gust, intuiție, judecată de valoare, cronica literară (și, în general, articolele critice de acest tip) are menirea de a distinge arta de subartă."

După cum se vede, autorul acestui pasaj raportează predicatul numai la subiectul *cronica literară*. În realitate, el trebuie pus în relație și cu subiectul din paranteză : *articolele critice*, formularea corectă fiind : „...cronica literară (și, în general, articolele critice de acest tip) au menirea de a distinge..." Într-un singur caz s-ar fi putut efectua acordul gramatical în sensul procedeului la care a recurs autorul citatului — și, anume, dacă subiectului din paranteză i s-ar fi atribuit un alt predicat...

Faptul că o idee cu valoare explicativă este formulată în paranteză, nu înseamnă ca ea, cînd nu a dobîndit un enunț de sine stătător, să fie ruptă de restul frazei.

Că așa se cuvine a fi înțelese lucrurile, rezultă și din următorul exemplu, în care exprimarea ideii augmentative este introdusă, de astă dată, nu între paranteze rotunde, ci între virgule, și pe care îl culegem din studiul *Poeții Văcărești*, scris în 1860 de Alexandru Odobescu : „Această bună și meritorie tendință [1] se ivește mai pretutindeni în scrierile Văcăreștilor și *norocul* limbii noastre, precum și

[1] Alexandru Odobescu se referă, în acest pasaj, la preocuparea poeților Văcărești de a imprima formele românești

meritele lor personale, au vrut ca foarte adesea intenţiunea să le fie împlinită cu un minunat succes."

Deşi, după cum se vede, e trecut între virgule, grupul lexical, cu funcţie asociativă *(precum şi meritele lor personale)* nu rămîne izolat de restul frazei, ceea ce legitimează forma de plural a predicatului subliniat de noi.

URMĂRILE UNOR OMISIUNI...

Referindu-se, cu cîţiva ani în urmă, la unele aspecte ale limbii noastre folosite în publicaţiile Academiei, profesorul Iorgu Iordan semnala, între alte abateri de la exprimarea corectă, pe aceea care constă în omisiunea prepoziţiei *de* dintr-o construcţie ca aceasta : „Unele probleme de dialectologie şi geografie lingvistică" (În loc de : „...probleme de dialectologie şi *de* geografie lingvistică"). Lipsa lui *de* după *şi* — preciza autorul comentariului — denaturează sensul, întrucît s-ar putea crede, pe de o parte, că «dialectologia» şi «geografia lingvistică» alcătuiesc o

---

de expresie : „o tărie, o preciziune, o flexibilitate, pe care abia le pot dobîndi limbile după o lungă şi stăruitoare cultură".

unitate, adică o singură disciplină, iar, pe de alta, că există o «dialectologie lingvistică». (Dialectologia nu poate fi decît... lingvistică.)"

Dar, nu numai prepoziția *de* este uneori vitregită, în sensul că — după cum s-a văzut — se trezește îndepărtată din construcții în care prezența ei se impune cu strictă necesitate. O soartă asemănătoare — ca să zicem așa — îi este rezervată, bunăoară, lui *acela* (cel, cea), căruia i se interzice — nu o dată — apariția în contexte de tipul acesta :

1. „*Clasicismul grec și roman* a cutreierat creator secolele și așa cum nu se poate vorbi de marmură fără a-l aminti pe Phidias, nici de scenă fără a-l aminti pe Eschil..."

2. „*Stilistica lingvistică și estetică* ajută la înțelegerea valorilor artistice ale operei literare."

Pentru a nu avea un sens denaturat, primul dintre exemple trebuie refăcut astfel : „Clasicismul grec și *cel* roman..." iar al doilea în felul următor : „Stilistica lingvistică și *cea* estetică..."

Procedînd după cum am arătat, restabilim adevărul că în realitate, nu poate fi vorba de un singur clasicism : grec și roman, ci de două mișcări distincte : un clasicism grec și un clasicism roman.

Cît privește ideea exprimată în cel de-al doilea exemplu, se impune, de asemenea, precizarea că nu există o singură stilistică, lingvistică și estetică, în

Scanned with OKEN Scanner

același timp, ci două discipline perfect distincte — o stilistică lingvistică, al cărei obiect de cercetare îl constituie limba, și o stilistică estetică, al cărei scop constă în analiza stilului (mijloacele de expresie ale unei singure persoane sau ale unei opere literare).

Ca atare, din unghiul de vedere al tipului de construcție discutat aici, pasajului următor nu i se poate reproșa nimic :

„Explicația biologică și cea fiziologică a mișcărilor expresive ale animalelor, inclusiv a semnalelor sonore, *a fost dată* pentru prima *dată* de Ch. Darwin." În schimb, formulării citate îi putem obiecta altceva: în primul rînd, că de vreme ce avem de-a face cu un subiect multiplu, exprimat prin două noțiuni distincte : *explicarea biologică* și *cea (explicarea)* fiziologică, predicatul trebuie să aibă forma pluralului *(au fost date)*, iar, în al doilea rînd, că, sub aspect stilistic, recomandabil era să se spună „*au fost date* pentru prima *oară*", în loc de : „*a fost dată* pentru prima *dată*".

„PRIN ATRACȚIE..."

1. Înregistrînd o anumită particularitate a acordului gramatical, unele lucrări de specialitate înclină să considere ca fiind acceptabile construcțiile de

tipul acesta : „Undeva, în apropiere, într-o mansardă, *se găsește locuința* și *atelierul* gravorului Oeser, artist clasicizant, prieten al lui Winckelmann."

Deși, în pasajul citat, ni se prezintă un subiect multiplu *(locuința și atelierul)*, predicatul se află, totuși, după cum, desigur, ați remarcat, la numărul singular *(se găsește)*. Ce considerent se invocă în susținerea punctului de vedere că o asemenea construcție nu constituie, propriu-zis, o abatere de la regula acordului gramatical ? Ni se spune că, deoarece în enunțuri de felul celui semnalat, se exprimă întîi predicatul căruia îi urmează imediat subiectul — acordul acestuia se face numai cu primul său element alcătuitor (în exemplul amintit : *locuința)*. Într-o asemenea situație, am avea de-a face, chipurile, cu un acord așa-numit *„prin atracție"* : verbul atrage dintre factorii subiectului numai pe cel care îi este vecin — și, de aici, forma de singular a predicatului !

Se pare că pe temeiul acestui „criteriu", unii autori de texte cred că sînt corecte — din punctul de vedere al concordanței gramaticale — construcții de tipul acestora :

1. „Este *vorba de promoția al cărui șef* era fratele marii actrițe". 2. „Referindu-ne la *conferința al cărui conținut* principal..." 3. „În crengile *zilei, al cărui trunchi* creșcu / Lîngă mine..."

Primele două exemple aparțin unor comentarii, iar ultimul — unei poezii. Construcția — după cum se vede — nu are preferință pentru proză sau pentru vers : important este — pentru ea — să-și afirme prezența !

Scriind : *promoția* al *cărui* șef, *conferința* al *cărui* conținut, crengile *zilei*, al *cărui* trunchi și așa mai departe — căci, din păcate, acestea nu sînt singurele exemple care pot fi citate — autorii unor astfel de construcții sînt gata, desigur, să invoce *acordul prin atracție* : forma genitivală a relativului *care*, (al *cărui*) pentru masculin sau neutru, s-ar justifica prin faptul că acesta se află în vecinătatea unui nume de același gen (al cărui șef, al cărui conținut, al cărui trunchi).

Se-nțelege că acceptînd o astfel de „atracție", ar însemna să nesocotim fondul chestiunii — adică faptul că, logic și gramatical, relativul *care*, — în construcții de felul celor discutate — stă în legătură nu cu substantivul imediat următor lui, ci cu unul precedent (în exemplele noastre : *promoția, conferința, zilei*).

Ca atare, forma relativului *care* cuvine-se a fi aceea impusă de genul substantivului cu care stă în legătură logică.

Se cere, deci, ca formulările în discuție să fie refăcute astfel : p r o m o ț i a a l c ă r e i șef, c o n-

ferința al cărei conținut și crengile zilei al cărei trunchi.

2. Există în limba noastră o serie de cuvinte compuse, cum sînt : *rău-sfătuitor, rău-platnic, rău-mirositor, repede-crescător* și altele.

În unele situații, ele își fac apariția sub forma corectă, așa cum le-am redat și noi, în altele însă — nu.

Iată, de pildă, acest pasaj dintr-un articol de ziar : „Alegerea și plantarea unor specii de arbori *repede-crescători,* rezistenți la acțiunea factorilor dăunători, valoroși din punct de vedere economic și al însușirilor ereditare constituie preocuparea de bază a *Institutului de cercetări forestiere.*"

În acest citat, cuvîntul compus : *repede-crescători* are forma cuvenită — adică primului element lexical i se păstrează funcția de adverb pe lîngă adjectivul cu care este legat : crescători. Ca atare, aspectul lui morfologic : *repede* este, aici, perfect indicat.

Dar, spuneam, nu întotdeauna atari formații lexicale sînt întrebuințate în forma recomandabilă. Iată, în acest sens, un exemplu : „Recuperarea sumelor datorate de locatarii *răi platnici,* pe anumite perioade constituie..."

Se impune, întîi, observația că, din punct de vedere grafic, cele două elemente de vocabular pe care le-am subliniat nici nu sînt legate prin liniuța de

Scanned with OKEN Scanner

unire. Aceasta face ca funcția primului cuvînt, care ar trebui să intre în formația lexicală respectivă să fie schimbată : în loc să ne apară ca un adverb al adjectivului cu care se cuplează *(rău-platnici)*, capată o valoare determinativă gravitînd spre substantivul *locatari* și nu spre *platnici*. (S-ar putea crede — spunem aceasta ca o glumă — că autorul pasajului citat îi consideră... răi, și nu rău-platnici, pe locatarii care nu-și achită la timp cotele de întreținere !)

Desigur, un astfel de efect se explică prin influența formei de plural a substantivului *locatari* asupra cuvîntului imediat următor, transformîndu-l pe acesta — după cum s-a văzut — din adverb în adjectiv.

E de relevat că aceeași schimbare se produce și în contexte de alt tip. Dacă, bunăoară, ne referim la un pasaj ca acesta : „Tragedia — sună aceste rînduri nici *ușoare de tradus*, nici limpezi — este imitația unei acțiuni alese și întregi, de o oarecare întindere...", sau la o construcție cum este următoarea : „Povestirile de întîmplări reale sau *pretinse reale*...", atunci avem — credem — îndreptățirea să atragem atenția că greșit li se atribuie cuvintelor subliniate de noi funcție adjectivală. În contextele date, valoarea lor nu poate fi decît adverbială, enunțurile corecte fiind : „...sună aceste rînduri nici *ușor* de tradus, nici limpezi..." și „...întîmplări reale sau *pretins* reale..."

Scanned with OKEN Scanner

Explicația cum că forma de plural a substantivelor *rînduri* (din primul exemplu) și *întîmplări* (din cel de-al doilea citat) a schimbat natura gramaticală a celor două cuvinte (*ușor* și *pretins*) nu spulberă efectul produs de o asemenea... atracție.

GRUPURI SINTACTICE DISLOCATE...

După cum este lesne de observat, exprimarea unei idei, a unui sentiment nu se încadrează întotdeauna în ceea ce am putea numi schema „clasică" a succesiunii cuvintelor în propoziție sau în frază : subiect — atribut — predicat — complement. Inversarea acestor elemente sintactice ca și dislocarea unui atribut de lîngă termenul cu care el se află în directă legătură — dislocare produsă prin introducerea unor cuvinte incidente între *determinat și determinant* — conferă, adesea, comunicării fie un accent afectiv, fie o anume subliniere.

În ce privește inversarea ordinei obișnuite a părților de propoziție, ea — de regulă generală — nu dă naștere unor complicații de ordin propriu-zis gramatical — ceea ce nu este cazul procedeului dislocării.

În adevăr, folosirea acestei modalități de ordin topic scoate, uneori, la iveală serioase greșeli de expri-

Scanned with OKEN Scanner

mare din punctul de vedere al raportului gramatical ce trebuie să existe între cuvintele grupului sintactic dislocat.

Să ilustrăm, mai întîi, acest tip de construcție prin două pasaje perfect corecte. Primul dintre ele îl desprind dintr-un comentariu publicat de Tudor Arghezi în *Bilete de papagal* (vol. III, nr. 26) : „...articolul sobru compus și gîndit ar putea să fie un document în *dezbaterea, începută uneori și lăsată din lipsă de argumente începută, a* diferenței dintre felul cum trebuie să scrie ziaristul bun și scriitorul bun...“

Al doilea exemplu îl împrumut din *Memorii* (vol. II) de E. Lovinescu : „...o lungă frecventare a lui Tacit, a cărui influență stilistică se caracterizează nu numai prin expresie eliptică, ci și prin abuz de prescurtări participiale, larve de ablative absolute latinești, iar, în topică, prin *așezarea*, logică altfel, *a circumstanțialelor* înaintea principalelor.“

Am subliniat în ambele pasaje pe care le-am citat grupurile sintactice dislocate prin cuvinte incidente : „dezbaterea diferenței dintre...“ și „așezarea circumstanțialelor...“

Se poate observa, în fiecare dintre cele două enunțuri, că dislocarea elementului determinant de cel determinat se face cu respectarea normei gramaticale, în sensul că atributelor *diferenței* și *circumstanțialelor* li se păstrează valoarea morfologică

— adică forma genitivală — prin prezența articolului posesiv *a*, introdus după cuvintele incidente.

Așa este corect.

Spuneam, însă, că uneori procedeul dislocării este minuit greșit. Eroarea constă în faptul că, după cuvintele incidente, nu urmează — cum ar trebui — caracteristica articolului posesiv (*al*, *a*, *ai* sau *ale*), pentru a se păstra determinantului valoarea genitivală.

Să vedem cum arată astfel de construcții.

Un prim exemplu dintr-o cronică literară sună astfel : „Elementul inedit în această interpretare, dată și mai înainte, este ideea Voinței schopenhaueriene, *fixarea, altfel zis, unei* atitudini morale..." (în loc de „fixarea, altfel zis, *a* unei atitudini...").

Iată și un alt exemplu, desprins tot dintr-o cronică literară, aparținînd, însă, altui autor : „În suita de recenzii intitulată «A fi sau a nu fi călinescian», M. Ungheanu identifică în Al. Piru, Adrian Marino și Ion Negoițescu pe trei dintre *beneficiarii, în ciuda deosebirilor dintre ei, moștenirii* călinesciene" (în loc de : „beneficiarii, în ciuda deosebirilor dintre ei, *ai* moștenirii...").

Am adăuga observația că, eliminînd, din construcții ca acestea, caracteristica formei genitivale proprie atributului, acesta devine... complement în cazul dativ — ceea ce va recunoaște oricine — inclusiv, cred,

Scanned with OKEN Scanner

autorii celor două cronici literare ca și aceia ai altor pasaje de același fel, pe care nu le mai citãm — că este greșit și, deci, nerecomandabil !

CONSTRUCȚII CORELATIVE

1. „*N u... c i...*“ „*N u n u m a i... c i ș i...*“ Este știut că nuanțarea unei idei se poate realiza prin folosirea judicioasă a cuvintelor și nu mai puțin prin anumite formule sintactice menite să confere enunțului precizie, sugestivitate.

Uneori se pierde însă din vedere mai ales rolul important pe care-l au feluritele tipuri de relații gramaticale în ceea ce privește redarea cît mai exactă a gîndirii logice. Din această cauză se ajunge la unele construcții arbitrare.

Să exemplificăm.

Iată, mai întîi, acest pasaj : „E aici o dublă critică — pe de o parte, a boemei inadaptabilă vieții, *nu* din revoltă față de nedreptatea destinului, *cît* din trîndăvie, iar pe de altă parte a lipsei de luciditate.“

Autorul pasajului a vrut să imprime ideii o anumită tensiune și de aceea s-a gîndit să recurgă la o expresie dintre formele corelative și, anume, cea con-

Scanned with OKEN Scanner

stituită din negația *nu* căreia trebuie să-i corespundă conjuncția adversativă *ci*. Numai că — dacă observăm mai bine construcția pasajului citat — autorul acestuia, după ce a zis : „*nu* din revoltă față de...", trebuia să continue cu : „*ci* din trîndăvie..." Numai în felul acesta exprimarea ar fi fost corectă. Dacă, totuși, s-a urmărit a se nuanța altfel ideea, după cum pare a rezulta din cel de-al doilea termen al corelației și anume : *cît*, atunci primul ei element se cuvenea a fi *nu atît*. În acest caz, am fi avut următorul text : „...inadaptabilă vieții *nu atît* din revoltă față de..., *cît* din trîndăvie..."

Deosebirea dintre cele două construcții este evidentă : în prima, termenii formulei sintactice se exclud, iar în cealaltă — ei se află într-un raport de condiționare nuanțat calitativ.

Pasajul ce urmează relevă un alt caz : „Deci, *nu* e important de a stabili numărul cuvintelor de cutare sau cutare origine, dintr-o limbă, *ci și* de a pune în lumină mișcarea lor productivă."

Așa cum am amintit mai înainte, negației simple *nu* trebuie să-i fie opusă — în construcții de tipul celor aci semnalate — conjuncția *ci*. Ca atare, dacă am zis : „*nu* e important de a stabili numărul...", trebuie să adăugăm „*ci* de a pune în lumină..."

În ipoteza că autorul pasajului și-a propus să exprime un alt raport sintactic decît cel nuanțat ad-

versativ, şi anume pe acela cu caracter copulativ marcat — în exemplul dat — prin *ci şi...*, prima parte a ideii trebuia să fie introdusă prin *nu numai*. Am fi avut, astfel, următoarea construcţie : „...*nu e* important *numai* de a stabili numărul..., *ci* şi de a pune în lumină...“

Din exemplele comentate, rezultă — o dată mai mult — că formulele corelative au structuri bine determinate şi că — pentru a exprima raportul gramatical corespunzător gîndirii logice — termenii lor nu pot fi folosiţi prin substituiri arbitrare.

2. „*atît... cît şi...*“ Între construcţiile gramaticale de un tip special, acelea obţinute cu ajutorul formulelor corelative deţin un loc principal nu numai datorită întinsei lor folosiri ci şi — mai ales — capacităţii pe care o au de a imprima comunicării o anume tensiune cu remarcabile efecte stilistice.

De bună seamă, ele îşi dezvăluie această calitate atunci cînd sînt întrebuinţate în aşa fel încît să respecte corectitudinea propriu-zis gramaticală şi, totodată, să nu dăuneze, prin excesiva lor folosire, acurateţei ce se cuvine să caracterizeze, în general, mînuirea mijloacelor de expresie.

Să amintim — iată — unele situaţii în care poate fi întîlnită formula corelativă „*atît... cît şi...*“, fie în această structură, fie însoţită de negaţia nu : „*nu atît... cît...*“, în construcţii cum sînt : „*Atît* proza,

cît și poezia, constituie..." sau : „*Nu atît* proza, *cît* poezia constituie..."

Observînd aceste două exemple, constatăm că termenii formulei *(atît... cît și...* sau *nu atît... cît...)* introduc elemente aparținînd aceleiași categorii morfologice — adică substantive : *proza* și *poezia*.

Cînd nu se ține seama de această condiție care asigură exprimarea exactă a gîndirii logice, ni se ivește prilejul nedorit să dăm peste construcțiile de acest fel : „....a trebuit totuși să aștern pe hîrtie aceste însemnări despre realitatea complexă care deschide *nu atît* o fereastră spre trecut cu descrieri languroase, *cît* sugerează multe stări viitoare."

Dacă primul dintre termenii cu funcție corelativă *(nu atît)* a introdus — în enunțul citat — un substantiv *(fereastra)* și cel de-al doilea trebuia să preceadă un cuvînt din aceeași categorie morfologică — iar nu un verb.

Va recunoaște oricine — recitind exemplul semnalat — că efectul său este acela al unei incongruențe de ordin logico-gramatical.

În alte împrejurări, primului element al formulei corelative amintite nu i se asociază, în al doilea grup sintactic, termenul corespunzător.

Iată, și în această privință, un exemplu ilustrativ : „...spectacolul fabulos *nu atît* prin valoarea lui

abstractă, *dar* (în loc de : *cît*) pentru senzaţia absolut miraculoasă..."

În sfîrşit, să amintim şi de cazul în care folosirea abuzivă a formulei discutate produce efectul monotoniei, al lipsei de varietate verbală.

Un exemplu : „În ultima vreme se manifestă, *atît* la noi în ţară, *cît şi* în străinătate, un interes sporit pentru problemele de stilistică susţinut prin noile direcţii de cercetare, *atît* în domeniul lingvisticii, *cît şi* al teoriei literare."

Pentru evitarea reluării formulei corelative „atît... cît şi..." în pasajul citat, s-ar fi putut face apel la construcţia cu *deopotrivă* : „...deopotrivă în domeniul lingvisticii şi în acela al teoriei literare."

3. „*fie că..., fie că...*" Într-un comentariu („Studiul gramaticii limbii materne în şcoală"), se spune, la un moment dat : „La fel de utilă este şi cunoaşterea posibilităţilor de transformare a unor structuri, *fie* pentru a face înţeles un nou tip de relaţie, *fie* o relaţie mai complexă pornind de la două tipuri de relaţie simple."

După cum se vede, în a doua parte a enunţului citat, autoarea foloseşte cunoscuta construcţie corelativă, ai cărei factori constitutivi se introduc prin *fie*. Uneori, cei doi termeni ai construcţiei sună : *fie că... fie că...* („Fie că vii la noi, fie că rămîi în oraş..."). Alteori, grupurile sintactice corelative sînt introduse

Scanned with OKEN Scanner

— ca în cazul exemplului citat — prin : *fie + verb precedat de prepoziția „pentru“*.

Numai că autoarea pasajului discutat aici nu respectă această schemă gramaticală decît în ceea ce privește primul dintre cele două elemente ale corelației : „fie pentru a face înțeles un nou tip de relație...“ Celălalt grup sintactic nu mai este introdus prin aceeași formulă „fie pentru a...“, ceea ce imprimă construcției un caracter evident deficitar din punct de vedere logico-gramatical.

Corect, construcția respectivă ar fi trebuit să aibă forma : „...fie pentru a face înțeles un nou tip de relație, fie pentru a obține o relație mai complexă pornind de la două tipuri de relație simple.“

Zice, de pildă, într-un articol (*Arta scrisului*) prozatorul Gala Galaction : „Aceștia (Fenicienii), *fie că* aveau mai multă vreme de pierdut, *fie că* printre ei erau și plugari (deci oameni tăcuți, gînditori, răbdători), pe lîngă vite, grîu și aur, se apucară să noteze, cu alfabetul împrumutat, rugăciuni, tradiții, geografie și primele observații astronomice.“ (*Gînduri și fapte din veacul meu*, 1955)

De reținut, așadar, din acest exemplu ilustrativ, că ansamblurile sintactice introduse de formula corelativă *fie că... fie că...* sînt subordonate propoziției principale : „Aceștia (Fenicienii) se apucară...“

III. ELEMENTE STILISTICE

VORBIREA ARMONIOASĂ

O calitate esențială a exprimării este aceea a *armoniei* frazei. Înțelegem, prin aceasta, îmbinarea în așa fel a cuvintelor încît ele să poată deștepta impresia unui stil de aleasă ținută, ferit de acele întîmplătoare asocieri lexicale care dau naștere sensurilor echivoce, unele de-a dreptul penibile.

Respinsă ori nu de lucrările în care se enunță regulile exprimării corecte și armonioase — *cacofonia*, de pildă, rămîne ceea ce etimologia termenului spune : *asociație neplăcută de sunete*. Ca atare, ea trebuie evitată. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît în imensa majoritate a situațiilor în care ea își face apariția, ciocnirea neplăcută — ce zic ? — urîtă de-a dreptul, poate fi ocolită.

Scrie, de pildă, autorul unui articol intitulat *Contemporaneitatea lui Caragiale* : „Dacă aș *încerca* ca într-o formă lapidară să rezum obiectivul acestor dis-

Scanned with OKEN Scanner

cuții ar trebui să spun că el este prezența clasicilor în spectacolul contemporan."

Mă întreb dacă autorul acestui pasaj nu s-ar fi exprimat într-o formă tot atît de lapidară, zicînd spre a evita cacofonia : „Dacă aș încerca să rezum într-o formă lapidară obiectul acestor discuții..."

De semnalat, acum, faptul surprinzător că pînă și în acele texte în care este vorba tocmai de caracterul estetic al limbii noastre se strecoară oribilele ciocniri de sunete. Zice, bunăoară, autoarea unui text apărut într-o publicație destinată cercetărilor lingvistice : „În paragraful consacrat hiatului se *specifică caracterul* tipic literar al acestui grup vocalic..."

Din cîte alte verbe nu s-ar fi putut alege unul care să-l înlocuiască pe *„se specifică"* ! Numesc doar cîteva : *„se menționează"*, *se subliniază"*, *„se amintește"*.

Autoarea aceluiași articol zice iarăși : „În ce privește concepția *fonologică care* stă la baza interpretării fenomenelor ortoepice..." De ce nu : „...în ce privește concepția fonologică aflată la baza..." ?

De ce ?

Fiindcă — pur și simplu — unii autori nu sînt preocupați să ferească armonioasa noastră limbă de stropșirile cacofonice.

Desigur, exprimării de genul celor amintite nu se află sub opreliștea stabilită de vreun for academic.

Aceasta nu înseamnă, bineînțeles, că ele pot hălădui în voie. „Eu sînt de părere — nota Vasile Alecsandri într-una din scrisorile sale adresate lui Iacob Negruzzi — să respectăm armonia limbii, să ne conducem de notele ei melodioase și să ne ferim de tot ceea ce ar produce cacofonii în concertul ei."

RELIEFUL EXPRESIV

1. O exprimare nu trebuie să fie numai corectă — adică să se conformeze exclusiv normelor strict gramaticale ; totodată, este nevoie ca ea să nu piardă din vedere și alte reguli, cum sînt cele care privesc ținuta îngrijită a stilului — dacă, bineînțeles, urmărește să și placă prin vocabularul său ales, nuanțat, plin de sugestivitate.

Cerințele unei atare comunicări orale sau scrise se circumscriu calității literare a expresiei — calitate care se asociază — așa cum ține să precizeze și *Dicționarul limbii române moderne* — cu „aspectul cel mai corect al limbii naționale, produs al unei continue prelucrări a limbii din partea scriitorilor, a publiciștilor, a oamenilor de știință etc."

Scanned with OKEN Scanner

Dar, pentru a ne exprima într-o astfel de limbă, ni se cere să ferim comunicarea ideilor și sentimentelor noastre de tot ceea ce o poate urîți. Și nimic nu-i scade mai mult din frumusețe decît clișeul lingvistic, adică formula verbală tipizată, a cărei utilizare imprimă stilului platitudine, lipsă de varietate.

În alte pagini ale lucrării de față, ne-am referit la unele dintre aceste șabloane lexicale care dăunează ținutei îngrijite a stilului. Sînt și alte forme care, adoptate din limbajul uzual și — am zice — uzat, dau stilului publicistic, și cu atît mai mult, celui beletristic, un aspect care lasă impresia de neglijență. Vom exemplifica aceasta, amintind una dintre formulele verbale lipsite de relief stilistic. Este vorba de *a ține cont (de ceva sau de cineva)* cu înțelesul : *a avea în vedere, a lua în considerare.*

În cuvîntul pe care l-au rostit participanții la „o masă rotundă" despre educația sportivilor, clișeul amintit și-a făcut de mai multe ori apariția, recurgînd la următoarele contexte : „...a sosit vremea să reflectăm la conceptul de educație, *ținînd cont* de toate elementele de ordin sportiv" ; „Sportul nostru are o specialitate de care trebuie *ținut cont*" și : „*Într-adevăr*, nu se va putea interveni corect pentru ameliorarea standardului de educație a tineretului dacă *nu se va ține cont* de toate efectele datorate schimbărilor intervenite pe plan biofiziologic, psihologic, spiritual,

economic, social, reflectate în optica noilor generații."

Anume am redat pasajele într-o extindere mai mare spre a observa cît de inadecvat, de strident chiar, sună expresia-șablon în contextele respective, în care ni se vorbește despre „reflecție", „concept", „specialitate", „standard de educație", „plan biofiziologic, psihologic" etc.

Este drept, vorbitorii au introdus în discuția lor și o notă de... variație a expresiei — pronunțîndu-se, pe alocuri, și în felul acesta : „*Nu contează* că sumele provin de la..." și „...în rest *nu contează* cum se comportă (fotbalistul) și ce face..."

Acum, am zice că dacă vorbitorii respectivi au vrut să facă apel la o singură expresie, pentru a reda ideea lui „*a ține cont de...*", ei ar fi putut s-o prefere — în orice caz — pe aceea care sună mai conform cu spiritul limbii literare și cu propriile lor contexte : „*a ține seama de...*"

Aceasta — dacă este să ținem seama de ceea ce numeam la începutul rîndurilor de față ținuta îngrijită a stilului...

2. Cînd vorbim de relieful stilistic al unei comunicări ne gîndim și la alte cauze care îi pot dăuna. De pildă, repetarea, pînă la saturație, a unui anume cuvînt care, în felul acesta, devine șablon, cu atît mai

supărător cu cît este vorba de o lucrare propriu-zis literară.

Dacă, de pildă, citești o povestire și dai de 14 ori peste adverbul *cumva* — nu se poate ca această excesivă folosire a cuvîntului amintit să nu te izbească neplăcut și, în felul acesta, impresia generală oferită de lectura textului să nu aibă de suferit. Aceasta, cu atît mai mult cu cît sus-numitul *cumva* se dovedește, într-unele din formulările care îl cuprind, fie parazitar, fie uzurpator al drepturilor unui alt adverb: *oarecum*.

Să urmărim împreună citatele în cauză: 1. „S-au gîndit c-o să mă întîlnesc din nou cu Mihai, ori că țineam *cumva legătura cu el...*“; 2. „Poate abia atunci am ajuns *cumva* la pragul nebuniei“; 3. „...se temeau să nu și le (privirile) încrucișeze *cumva* asupra fetei lor“; 4. „Au fost zile cînd munceam ca o apucată; să mă cheltui *cumva*“; 5. „Altă întîmplare legată *cumva* de cea dinainte...“; 6. „Vorbele din urmă rostite *cumva* deosebit“; 7. „...lucruri *cumva* asemănătoare, apropiate“; 8. „...nu era decît o parabolă *cumva*“; 9. „...a dat *cumva* din cap, la *noroc*“; 10 „Îmi era *cumva* și milă“; 11. „...chiar dacă ceva, o năzbîtie, un început scăpărase totuși, cîndva, *cumva*, cine știe cum“; 12. „Ce zici? O potrivim noi *cumva*...“; 13. „Nu slabă cum credeau ei. Altfel

cumva..." și : 14. „...să vorbesc, să fiu de folos, să mă simt *cumva* în rînd cu lumea."

Măcar din contextele 9, 10 și 11 acest *cumva*, mult prea zelos să-și afirme utilitatea, ar fi putut lipsi fără nici o pagubă. De asemenea, în pasajele 5, 6 și 7 trebuia să-și facă apariția, fiind mai adecvat, un alt adverb — *oarecum*. În scopul varierii vocabularului, se putea face apel, pentru unele dintre celelalte exemple, la formulări echivalente ca sens cu adverbul *cumva*. De pildă : „...ori că țineam într-un fel oarecare legătura cu el" (1) ; „Nu era decît un fel de parabolă" (8) sau : „Nu slabă cum credeau ei, ci altfel..." (12).

Cît de departe se află aspectul stilistic aci în discuție de acela pe care ni-l sugerează scrupulul artistic exprimat în această revelatoare mărturisire argheziană : „Mi-am încercat cuvintele în dreptul urechii ca niște ulcele smălțuite, de pămînt, ca să le văd cît pot să sune și cît ar putea să tacă și mi le-am încercat și în zarea soarelui ca niște ouă proaspete de găinușe albă."

3. Bogatul conținut de sentimente și idei al operei argheziene este slujit, în chip magistral, de o expresie surprinzătoare prin fațetele ei caleidoscopice. Impresia de noutate a formelor verbale în care scapără gîndul poetului dă cititorului o satisfacție rară. În toată clipa, celui care străbate, filă cu filă, peisa-

jul minunat al creației lui Tudor Arghezi, i se descoperă noi și noi înfățișări — nicicum bănuite — ale cuvîntului românesc.

Sub pana poetului materialul lingvistic al limbii noastre capătă îmbinări și frumuseți nemaicunoscute. Simțind, totodată, că aceste mereu proaspete întruchipări ale expresiei sînt congenere spiritului și structurii graiului din străbuni, cititorul are intuiția geniului creator al celui care a înzestrat literatura română și — deopotrivă — pe cea universală cu scrieri nepieritoare.

Se poate afirma, cu deplin temei, că nu e compartiment al limbii noastre în care spiritul său continuu efervescent, hrănit cu sevele sănătoase ale pămîntului și ale cugetului românesc, să nu fi adus semnele înnoitoare ale creației de cea mai înaltă măiestrie. În paginile sale de versuri ca și în cele de proză, vechile valori morfologice și sintactice ale unor cuvinte își sporesc patrimoniul cu revelatoare înțelesuri.

Intuiția sa creatoare insuflă sensuri inedite unor elemente de vocabular, lărgind, în felul acesta, claviatura modalităților de expresie, imprimă sintaxei, prin asocieri lexicale ca și prin încopcierile ei originale, o suplețe și o tensiune captivante.

Aminteam de *inovația produsă în ordinea categoriilor morfologice ale cuvîntului*. Pe care din sumedenia de exemple să-l citățm ? Un cuvînt cum este

știrb a circulat numai ca adjectiv pînă la apariția poeziei argheziene *Biserica din gropi*. Iată-l investit, într-unul din stihurile acestei creații, cu funcție adverbială. E vorba de un preot bătrîn și gîrbov care slujește :

„Și pentru cîți, după pomelnic, își mai aduce, *știrb*, aminte."

De remarcat, totodată acele surprinzătoare *asocieri lexicale* — care sînt atît de frecvente în opera argheziană și care conferă expresiei forța sugestivității.

Alăturarea unui termen abstract de altul concret — și invers — este unul din predilectele procedee expresive ale scriitorului. Ne întrebăm, iarăși, căruia dintre mulțimea pasajelor de acest fel să-i facem acum loc ? Iată acest exemplu cules la întîmplare dintr-o pagină a scrierii *Lina* : „Își aducea aminte, desfăcîndu-și pachetele cu cărți, de toate băltoacele prin care a trebuit să treacă, mînjindu-și numai picioarele, de șovăirile lui, ca sub o cobiliță cu două cofe cu apă curată, ce trebuiau duse nevărsate pînă la capătul teritoriului, bolnav de descompunerea pămîntului, de mucegăirea văzduhului, de scorojirea sufletului."

Cît de ascuțită este senzația unui climat sufocant ca acela a cărui imagine ne-o sugerează îmbinarea ternară : *descompunerea pămîntului, mucegăirea*

văzduhului și scorojirea sufletului — ne dăm prea bine seama.

Desigur, toate bijuteriile de expresie cite scapără ca o imensă constelație în opera argheziană nu s-au iscat fără migală, fără trudă : ele atestă un făurar cu înaltă vocație, care s-a aflat continuu sub stăpînirea celui mai riguros scrupul artistic.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Bogăţia şi frumuseţea limbii românești 5

I. ASPECTE LEXICALE

Un sufix productiv : — itate . . 15
Sensuri figurate 21
O calitate a vocabularului : varietatea 28
Neologismele 32
Valenţe semantice 41
Cuvinte confundate 50
Îmbinări pleonastice 58
Cuvinte efemere 62
Clişee verbale 65
Formule consacrate 67

II. RELAŢIILE GRAMATICALE

Între subiect şi predicat 73

Scanned with OKEN Scanner

Aceleaşi discordanţe... 77
„Suferinţele“ articolului posesiv (genitival)... 80
„Dificultăţile“ unei construcţii . 90
Formele genitivale ale relativului „care“ 92
Topica relativului „care“ 96
Cînd intervin unele paranteze... 98
Urmările unor omisiuni... . . . 101
„Prin atracţie...“ 103
Grupuri sintactice dislocate... . . 108
Construcţii corelative 111

III. ELEMENTE STILISTICE

Vorbirea armonioasă 117
Relieful expresiv 119

Lector : GABRIELA CURSARU
Tehnoredactor : ION COSMESCU

Apărut 1973. Comanda nr. 312. Tiraj 130.500. Broşate 128.500 + legate 2000. Coli de tipar 4,5.

Tiparul executat sub comanda nr. 30 011 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“, Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti
Republica Socialistă România

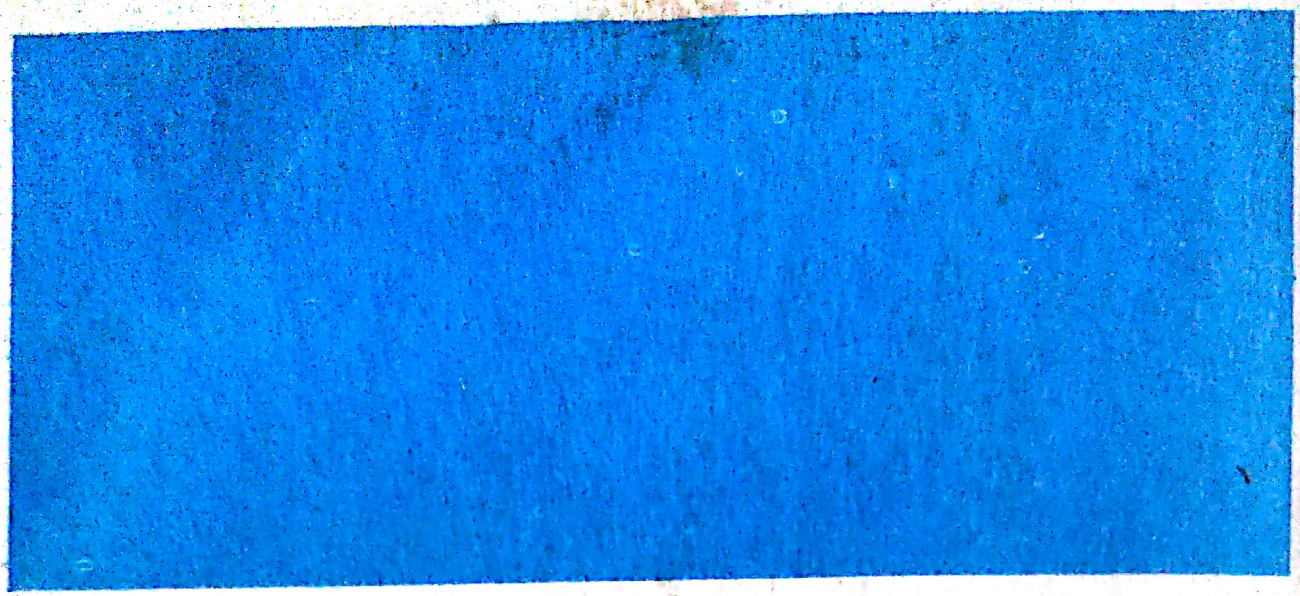

În lucrarea de față se află o suită de comentarii privind unele aspecte ale limbii române contemporane, cercetate din punctul de vedere al *gramaticii* și al *stilului*. Zicînd *gramatică*, înțelegem normele morfologice și sintactice ale graiului articulat, după cum spunînd *stil*, încorporăm noțiunii vocabularul și toate acele mijloace, proprii fiecăruia dintre vorbitori, de a îmbina cuvintele în propoziții și în fraze, pentru a da ideilor și sentimentelor expresia lor cea mai adecvată, mai precisă și mai sugestivă.

***Gramatica* și *stilul* sînt componente esențiale ale limbii și în măsura în care se ține seama de legile lor, se poate vorbi de corectitudinea și de frumusețea expresiei.**

N. MIHĂESCU

Lei 3

Editura Ion Creangă

Scanned with OKEN Scanner